

13-70 Aylık Çocuklarda Prososyal Davranışlar: Doğal Gözlem Çalışması

Prosocial Behaviors in 13 to 70 months old Children: A Naturalistic Observation Study

Muhammed Şükrü Aydın¹

Yazar notu: Çalışmanın kodlama aşamasındaki katkıları için Ezgi Acun ve Aslı Gürtunca-Hanif'e teşekkürler.

¹Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: M.A. 0000-0003-1112-3180

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Muhammed Şükrü Aydın,
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Psikoloji Bölümü, B Blok 2. Kat No:11
İstanbul, Türkiye

E-posta/E-mail:
muhammed.aydin@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 17.12.2019

Kabul/Accepted: 17.08.2020

Online Yayın/Published Online: 12.02.2021

Citation/Atf: Aydın, M.Ş. (2021). 13-70 aylık çocuklarda prososyal davranışlar: Doğal gözlem çalışması. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 41(2), 673-709. <https://doi.org/10.26650/SP2019-0096>

ÖZ

Prososyal davranışların erken dönemlerden itibaren görüldüğü bilinmektedir ancak alan yazında hem farklı prososyal davranışların bir arada ele alındığı hem de müdahalesiz gözlemin yapıldığı çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu nedenle mevcut çalışmada okul öncesi dönemdeki çocukların yardım, paylaşma, işbirliği, bilgilendirme, rahatlatma ve itaatkar prososyal davranışları kreş ortamında doğal gözlem yapılarak incelenmiştir. Buna ek olarak, literatürde belirtilmeyen prososyal davranışların belirlenmesi de amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında yaşları 13-23 aylık olan 16 çocuk, 24-35 aylık olan 30 çocuk, 36-47 aylık olan 28 çocuk, 48-59 aylık olan 32 çocuk ve 60-70 aylık olan 35 çocuk olmak üzere toplamda 141 çocuk (62 kız, 79 erkek) gözlemlenmiştir. Gözlemler çocukların faaliyet, serbest oyun ve yapılandırılmış oyun zaman dilimlerinde gerçekleştirilmiş, ayrıca gözlemci tarafından davranış kayıtları tutulmuştur. Her bir yaş grubu için birden çok oturumda toplam 500 dakikalık gözlemler yapılmıştır. Prososyal davranış türleri için her bir yaş grubunun frekansları ayrı ayrı incelenmiştir. Gözlemler sonucunda yardım, paylaşma, rahatlatma ve itaatkar prososyal davranışların çocukların ilk yaşlarından itibaren ortaya çıktığı, iki yaşından itibaren ise işbirliği ve bilgilendirme prososyal davranış türlerinin görüldüğü bulunmuştur. Sözü edilen davranışlara ek olarak başkasının hakkını koruma, motive etme gibi başkasının iyi oluşuna hizmet eden farklı davranışlar da iki yaştan itibaren gözlenmiş ve bu davranışlara ilişkin örnekler bulgular bölümünde sunulmuştur. Ayrıca, farklı prososyal davranışların ortaya çıkmasında sınıf içi uygulamaların, çocuklar arasındaki önceki deneyimlerin ve hem prososyal davranışta bulunan hem de prososyal davranışın alıcısı olan çocukların özelliklerinin de etkili olduğu görülmüştür. Sonuçların, prososyal davranışın çok boyutlu yapısını desteklediği görülmüş ve bu durum okul öncesi dönemdeki çocukların sınıf ortamından elde edilen gözlemlerle bağlantılandırılarak tartışma bölümünde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Prososyal davranış, yardım, paylaşma, rahatlatma, bilgilendirme

ABSTRACT

Prosocial behaviors are first observed at an early age. However, almost no studies examine different prosocial behaviors together or provide an intervention-free observation. Therefore, in this study, preschool children's helping, sharing, cooperation, informing, comforting, and compliant prosocial behaviors were investigated in their kindergarten context by using naturalistic observation. Another aim was to observe prosocial behavior not specified in the literature. The study comprised 16 children aged 13–23 months, 30 children aged 24–35 months, 28 children aged 36–47 months, 32 children aged 48–59 months, and 35 children aged 60–70 months; thus, 141 children (62 girls, 79 boys) were observed. Observations were conducted during the children's activity, free play, and structured play timeframes, and behaviors were recorded by the observer. The total duration of observations conducted for each age group in multiple sessions was 500 minutes. The frequencies of prosocial behaviors were examined in each age group. Data indicated that helping, sharing, comforting, and compliant prosocial behaviors were observed after the children's first birthday. Cooperation and informing behaviors were observed during the second year of the children's life. In addition to these prosocial behaviors, some behaviors such as defending and motivating others, which both contribute to the well-being of others, were also observed in this study, and related prototypes were presented in the results section. Additionally, in-class practices, peers' past experiences with each other, and characteristics of children (whether they are agents or recipients of prosocial behavior) influenced the emergence of different prosocial behaviors. Results, which further enhanced the sets of evidence pointing to the multidimensional nature of prosocial behaviors, were discussed in the context of classroom observations conducted on preschool children.

Keywords: Prosocial behavior, helping, sharing, comforting, informing

EXTENDED ABSTRACT

Helping, cooperation, and sharing behaviors have long been investigated in the field of prosocial behavior (Paulus, 2014; Svetlova, Nichols, & Brownell, 2010). Types of prosocial behaviors may emerge at different ages because these behaviors require distinct perceptions of other individuals' purposes, emotions, or desires. Accordingly, studies have been conducted to assess when prosocial behaviors emerge, how they develop, and which factors influence their emergence (Brownell, Svetlova, Anderson, Nichols, & Drummond, 2013).

These studies have leveraged various methods to assess prosocial behaviors. Prosocial behaviors were assessed according to parent/teacher reports or individual tasks (Ari & Yaban, 2016). However, one of the most notable limitations of this method is how different reporters can reflect the truth while others only create a halo effect (Toplak, West, & Stanovich, 2013). This limitation has led to an increase in individual tasks using structured observations in recent studies. The major limitation of structured observation is that researchers may cause generalization problems by restricting the behavior of the child with their control, because they are also present in the experimental room. Ensuring naturalistic observations without any interventions is important in terms of behavior description, and the external validity of structured observations (Ponitz, McClelland, Matthews, & Morrison, 2009). Therefore, prosocial behaviors should be examined by using naturalistic observations. For this reason,

the purpose of this study is twofold: describe the types of prosocial behaviors observed in children's kindergarten environments without any intervention and determine if any prosocial behavior not specified in the literature is observed.

Method

The study comprised 16 children aged 13–23 months ($M = 17.87, SD = 3.32$), 30 children aged 24–35 months ($M = 29.96, SD = 3.91$), 28 children aged 36–47 months ($M = 40.92, SD = 3.8$), 32 children aged 48–59 months ($M = 51.59, SD = 3.52$), and 35 children aged 60–70 months ($M = 63.71, SD = 3.71$); thus, 141 children aged from 13–70 months were observed.

In this study, a small video recording device was used. The researcher performing this part of the research noted that short anecdotal recordings of observed behavior were used in addition to the video recording, because the latter may miss certain interactions among children. Moreover, the ad-lib method was used in the observation of prosocial behaviors after the pilot studies were conducted. Consequently, children were observed during their free play times, structured play times, and activity times (e.g., physical or cognitive activity time). A total of 500 minutes of observation were conducted for each age group. The study comprised four sessions in the group that was aged 1–2 years. In other age groups, two sessions were conducted for each class.

Results

The result demonstrated that helping, sharing, compliant, and comforting behaviors were observed in children aged 12–23 months. Sharing, comforting, and compliant prosocial behaviors occurred in children aged 13 months. Helping, informing, and cooperation behaviors were observed at 14, 24, and 29 months, respectively. After the children had aged 24 months, additional behaviors (e.g., motivating and protecting the rights of others), which can be defined as “acting for the benefit of others,” were observed.

Discussion

The findings are consistent with those of other studies, suggesting that various types of prosocial behaviors begin to emerge in the first two years of life (Svetlova et al., 2010; Warneken & Tomasello, 2007). The observations revealed that teachers and caregivers had positive and negative effects on the prosocial behaviors of children. Some teachers directly interfered when the children were sharing things with or helping each other; other teachers designed activities that could restrain (e.g., providing a separate pastel set for each child during activity times) or encourage (e.g., putting pastels in the middle of the table) children's

prosocial behaviors. An essential point indicated by the results is that the recipients of prosocial behavior were generally the children who were physical disability inadequate. This finding also supports Paulus' (2014) results. Additionally, children who behaved prosocially recognized the conditions in a more advanced manner. The literature has demonstrated that peer-to-peer experiences and interactions in the past can also influence the emergence of prosocial behaviors, as stated by Eisenberg, Fabes, & Spinrad (2006).

Behaviors were spontaneously examined without intervention. However, because the ad-lib method is a non-systematic natural observation method, it is an important limitation of this study. Another limitation of the observation method is that the data do not apply to quantitative analysis. Because no systematic observation and data are collected from a single school, inferring that the prosocial behaviors observed in an age group can be observed in all children of the same age group would be inappropriate. For the same reasons, a conclusion that children do not or rarely demonstrate prosocial behaviors in certain age groups might be incorrect. In summary, this study emphasized the importance of the multidimensional nature of prosocial behaviors by highlighting the contribution of socialization processes, personality traits, and cognitive skills.

Prososyal davranış başkalarının yararı için gönüllü olarak yapılan davranışlardır (Eisenberg, Fabes ve Spinrad, 2006). Başkalarının yararına yapılabilecek pek çok davranış vardır. Bu nedenle, bireylerin yaşamış olduğu olumsuzluklara göre uygulanan prososyal davranışlar da farklılaşacağı için alan yazında davranış türleri detaylandırılmıştır. Prososyal davranış başlığı altında yardım etme, paylaşma, işbirliğinde bulunma, rahatlatma ve bilgilendirme davranışları araştırmacılar tarafından ayrı ayrı incelenmektedir (Paulus, 2014; Svetlova, Nichols ve Brownell, 2010). Sözü edilen davranışlar diğerlerinin amaç, duygu ya da isteğine ilişkin farklı anlayışlar gerektirmektedir. Bu nedenle sosyal-bilişsel açıdan prososyal davranış türlerinin farklı zamanlarda ortaya çıkması da muhtemeldir. Bu doğrultuda, farklı prososyal davranış türlerinin hangi yaşlarda görülmeye başlandığı ve nasıl bir gelişim izlediği, ortaya çıkışında hangi faktörlerin etkili olduğu meseleleri üzerine çalışmalar yürütülmektedir (Brownell, Svetlova, Anderson, Nichols ve Drummond, 2013).

Prososyal davranış gelişiminin incelendiği araştırmalarda küçük çocuklarla çalışılması gerektiğinden ölçme yöntemlerinden kaynaklı sorunların ortaya çıkabileceği gözlenmiştir. Ayrıca küçük çocuklarla görev odaklı ölçümlerde iletişim ve ısınma zorlukları yaşandığından üç ve daha küçük yaşlardaki çocukların prososyal davranışlarının çalışmalarında ihmal edildiği görülmektedir (Bkz. Eisenberg ve ark., 2006). Bu tür sorunları en aza indirgemenin yollarından biri çocukları doğal ortamlarında izlemektir. Ancak prososyal davranış konusunda doğal gözlem çalışmalarının yetersiz olduğu görülmektedir. Hatta sayıca az olan bu çalışmalarda sınırlı prososyal davranış türleri ele alınmıştır (örn., Bar-Tal, Raviv ve Goldberg, 1982). Bu nedenle mevcut çalışmada, alan yazında incelenen belli başlı prososyal davranış türleri bir arada ele alınarak aynı çocuklarda gözlemlenecektir. Bunun yanı sıra başkalarının yararına olabilecek davranışların da saptanması hedeflenmiştir. Ayrıca çalışmada 13-70 ay gibi geniş bir yaş aralığındaki çocukların prososyal davranışlarının doğal gözlem yoluyla incelenmesi prososyal davranışların gelişimi hakkında önemli bulgular sunacaktır. Bununla birlikte araştırmacılar için gözden kaçabilecek olası davranışlar sunulacak ve her bir yaş grubu için davranış örnekleri aktarılacaktır. Mevcut araştırmanın ölçme yöntemlerine dair fikir vermesi bakımından da önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Prososyal Davranış Türleri ve Gelişimi

Yardım etme davranışının erken yaşlarda gözlenen prososyal davranış olduğuna ilişkin araştırma bulguları vardır (Warneken ve Tomasello, 2006). Yardım davranışı kendi

imkanlarını başkalarının iyiliği için kullanmak ya da başkasının tamamlayamadığı bir işte o kişinin amacına yönelik olarak yükünü hafifletmek için yapılan eylemlerdir (Aydın ve Karakelle, 2016). İşbirliği ve paylaşma gibi prososyal davranışlara kıyasla, araştırmacıların üzerinde en çok çalıştığı konulardan birisidir. Yardım etme davranışlarının bir alt türü olan *araçsal yardım etme* davranışı, bireyin karşısındaki kişinin hedefe ulaşamayan davranışlarını gözlemleyip, sorunları belirleyerek ihtiyacını nasıl gidereceğine dair çıkarımlarda bulunup harekete geçmesini sağlayan davranışlardır (Aydın ve Karakelle, 2016). Çocukların yaşamın ilk yılından itibaren amaca yönelik basit eylemleri anlamalarından hemen sonra niyetli ve niyetsiz eylemleri de birbirinden ayırt ederek yardım davranışı göstermeleri (Aydın ve Acun, 2018; Carpenter, Akhtar ve Tomasello, 1998), araçsal yardım etme konusunda erken yaşlardan itibaren hazır olduklarına işaret etmektedir. Çalışmalarda çocukların iki yaşından önce araçsal yardım etme davranışı sergiledikleri göze çarpmaktadır (örn., Hammond, Al-Jbouri, Edwards ve Feltham, 2017; Warneken ve Tomasello, 2013).

Empatik yardım etme acı çeken ya da duygusal yönden stres yaşayan birine gösterilen ilgi, rahatlatma ve teselli edici davranışlardır. Yakın zamanlı çalışmalarda empatik yardım etme davranışı diye adlandırılan bu kavram prososyal davranış alan yazınında rahatlatma veya teselli etme olarak da karşımıza çıkmaktadır (Svetlova ve ark., 2010). *Rahatlatma* davranışı karşıdaki kişinin olumsuz duygular deneyimlediğini algılamayı ve bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak için gereken etkili çözüm yollarını uygulamayı gerektirmektedir. Çocukların yaşamlarının ilk yıllarında tam gelişmemiş olmakla birlikte kendi ve diğerlerinin stresini ayırt etmeye başladıkları ve 12. aydan itibaren karşısındakinin duygusal ihtiyaçlarını anlayarak başkalarına yarar sağlama amaçlı teselli etme davranışları sergiledikleri gözlemlenmiştir (Dunfield, Kuhlmeier, O'Connell ve Kelley, 2011). Çalışmalar incelendiğinde 18 aylık çocukların rahatlatma davranışı gösterdikleri ancak 30 aylık çocuklara kıyasla bunun daha az olduğu görülmektedir (örn., Pettygrove, Hammond, Karahuta, Waugh ve Brownell, 2013). Bunların yanı sıra rahatlatma davranışının araçsal yardım etme (Svetlova ve ark., 2010) ve paylaşma davranışlarına (Brownell ve ark., 2013) kıyasla daha geç ortaya çıktığına ilişkin bulgular mevcuttur.

Paylaşma davranışı ise kişinin kendisi ve diğeri arasındaki eşitsizliği algılayarak nesneyi kendisine saklama isteğinin üstesinden gelmesi olarak ifade edilebilir (Brownell, Svetlova ve Nichols, 2009). Bu davranış çocukların kaynakların eşit dağıtılmadığını algılamalarını ve durumu düzeltmelerini gerektirmektedir. Az sayıda araştırma

olmasına karşın Brownell, Iesue, Nichols ve Svetlova (2013) 10-12 aylık çocukların daha yakın ilişkiler kurabilme amacıyla yetişkinler ile yiyecek paylaşabildiklerini belirtmektedir. Yaşla birlikte paylaşma davranışının ortaya çıkmasındaki farklılıklar belirgin hale gelmektedir. Ng, Heyman ve Barner'in (2011) çalışmasında dört yaşındaki çocukların kaynak paylaşımı konusundaki değerlendirmelerinin miktara göre değiştiği bulunmuştur. Beş yaş çocuklarının ise eşitlik hakkında önsözlerini de kullanmayı gerektiren durumlarda orantılı kaynak paylaşımını tercih ettikleri belirtilmiştir. Bu durum paylaşma davranışında yaşla birlikte değişkenliğin meydana geldiğinin bir göstergesidir. Çalışmalarda paylaşmada bulunulacak kişinin özellikleri (Paulus, 2014), paylaşım yapılacak kişi tarafından verilen ipuçları (Brownell ve ark., 2013), paylaşan ve paylaşmada bulunan kişi arasındaki sosyal ilişkiler ve paylaşımın bedeli (Moore, 2009) gibi çeşitli faktörlerin paylaşma davranışında önemli rol oynadığına dikkat çekilmektedir.

Bir diğer prososyal davranış türü de *işbirliğidir*. İşbirliği yapmak ortak bir amaç doğrultusunda bireylerin birlikte hareket etmesini gerektirir (Nelson ve Madsen, 1969). Aynı zamanda bireyin tek başına üstesinden gelemeyeceği bir durum da söz konusudur. Yardım etme davranışlarına kıyasla daha az araştırılmasına karşın son yıllarda işbirliği konusunda yapılan çalışmalar giderek artmaktadır. Çalışmalar incelendiğinde çocukların iki yaşlarına doğru işbirliğinde buldukları göze çarpmaktadır. Warneken, Chen ve Tomasello (2006), 18-24 aylık çocukların problem çözme davranışı gösterdikleri ve oyun esnasında işbirliği yaptıkları sonucuna ulaşmışlardır. Hatta bu çalışmanın ardından, Warneken ve Tomasello (2007), çocukların 12-14 aylık dönemlerinde ortak bir amaç doğrultusunda başkalarıyla birlikte hareket edebileceğine dair algılarının gelişmesi ve bunun sonucunda işbirliği gerektiren etkinliklerde bulunabilecekleri düşüncesiyle 14 aylık çocukları test etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda çocukların işbirliği becerilerinin tam olarak gelişmediği ancak bazı çocukların işbirliği gerektiren etkinliklere katılmaya başladığını ifade etmişlerdir.

Bazı çalışmalarda bilgi paylaşımı olarak da değerlendirilen *bilgilendirme* davranışı, diğer prososyal davranış türlerine kıyasla prososyal davranış alan yazınında daha az yer bulmuştur. Özellikle konuşma öncesi dönemdeki çocuklarda bildirici (declarative) jestlerin kullanımının yalnızca nesneye duyulan ilgi ya da ortak dikkati sağlamak için değil, başkalarına bilgi sağlama motivasyonu da gerçekleşebileceği ifade edilmiştir (Liszkowski, Carpenter, Striano ve Tomasello, 2006). Bilgilendirme davranışının ortaya çıkmasında çocukların diğer insanların amaçları olduğuna yönelik anlayışlarının gelişmesi

önemli bir beceridir ve bu becerinin kazanımı araçsal yardım etme davranışındakiyle benzer yaş dönemlerine denk gelmektedir. Liszkowski ve arkadaşlarının (2006) çalışmasında bu açıklamayı destekler nitelikte çocukların bir yaşından itibaren yetişkinin dikkatini kazara yere düşen nesneye yöneltmeye çalışarak prososyal davranışlar sergiledikleri bulunmuştur.

Carlo ve Randall'ın (2001) öne sürdüğü sosyoekolojik gelişimsel modelde prososyal davranışın farklı bir türü olarak ele alınan ve bu çalışmadaki prososyal davranışlar kapsamında düşünülebilecek bir davranış türü daha vardır. Araştırmacıların *itaatkar* olarak adlandırdıkları bu davranış sözel ya da sözel olmayan bir rica karşısında yapılan prososyal davranışlar olarak ifade edilmiştir. Genellikle çalışmalarda daha büyük yaş gruplarında incelenen (örn., Carlo, Samper, Malonda, Tur-Porcar ve Davis, 2018) bu davranış türüne okul öncesi dönemde daha farklı biçimlerde rastlanmaktadır. Aslında aşamalı prososyal davranış görevi kullanan birçok çalışmanın son aşamalarına doğru araştırmacılar, katılımcılara genel ya da spesifik sözlü isteklerde buldukları ipuçları vermektedir (örn., Brownell ve ark., 2013; Wu ve Su, 2014). Hatta Aydın ve Karakelle'nin (2016) üç-dört yaş çocukları üzerinde yürüttüğü, araçsal yardım etme davranışını aşamalı görev kullanarak inceledikleri çalışmaya katılan çocukların neredeyse yarıya yakını araştırmacının sözlü isteği sonrasında yardım davranışı göstermiştir. Bu durum başkasının isteği sonrasında gerçekleştirilen prososyal davranışların irdelenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu nedenle itaatkar prososyal davranışın çalışmaya ayrı bir kategori olarak alınmasının yararlı olabileceği düşünülmüştür.

Buraya kadar anlatılan prososyal davranışların gelişimsel seyrine değinmek gerekirse ilk ve geç çocukluk dönemi veya ergenlik döneminin başlangıcını kapsayan araştırmalarda çeşitli görüşlere rastlanmaktadır. Bu araştırmalarda prososyal davranışlarda doğrusal bir artış olduğu ya da dalgalanmalar yaşandığı şeklinde görüşler sunulmuştur (Bkz. Do, McCormick ve Telzer, 2019; Eisenberg ve ark., 1999). Eisenberg ve arkadaşları (2006) prososyal davranışlardaki yaşa bağlı değişimlerin incelendiği bir meta-analiz çalışmasında okul öncesi dönemdeki prososyal davranışlarda yaşla birlikte anlamlı artış olduğunu belirtmişlerdir. Buna paralel olarak Benenson, Markovits, Roy ve Denko'nun (2003) meta-analiz çalışmasında da prososyal davranışta okul öncesi ve okul döneminde artış olduğu ifade edilmiştir. Mevcut çalışmayla benzer olarak, doğal gözlem yönteminin kullanıldığı ve benzer bir yaş grubunun incelendiği Bar-Tal ve arkadaşlarının (1982) öncü çalışmasında yaş farklılıklarının prososyal davranışlara etkisinin anlamsız

olduğu belirtilmektedir. Özetle, prososyal davranışlar açısından her ne kadar yaşla birlikte artış olduğunu gösteren çalışmaların sayısı fazla olsa da, bireylerin prososyal davranışlarında tutarlılık gösterdiğini vurgulayan çalışmalar da az değildir.

Daha önce de belirtildiği üzere, aslında başkalarının yararına yapılabilecek çok çeşitli davranışlar olduğu göz önüne alınırsa (Svetlova ve ark., 2010), prososyal davranışları sadece alan yazında yer alan belli başlı türleri ile sınırlamamak gereklidir. Bunu sağlayabilmek adına araştırmacılar tarafından kurgulanan görevlerin veya ebeveynler ya da öğretmenler tarafından doldurulan formların kullanılması yerine çocukların doğal ortamlarında gözlemlenmesine ihtiyaç vardır. Bu nedenle mevcut çalışmada, okul öncesi dönemdeki çocuklar kendi sınıflarında gözlemlenerek, sözü edilen prososyal davranış türleri dışında nelerin görülebileceği de incelenecektir.

Araştırmalarda prososyal davranışların değerlendirilmesinde farklı yöntemler kullanılmaktadır. Bazı araştırmalarda ebeveyn veya öğretmen bildirimleri alınarak katılımcıların prososyal davranışları ölçülmekte (örn., Arı ve Yaban, 2016); bazılarında görev kullanılarak davranış değerlendirmesi yapılmakta (örn., Paulus ve Moore, 2014; Warneken, 2013); bir kısmında ise ölçek ve görevlerin her ikisi de uygulanmaktadır (örn., Yağmurlu, Sanson ve Köymen, 2005). Davranışların ölçeklerle değerlendirilmesi zaman açısından tasarruf sağlamaktadır fakat farklı raportörlerin gerçeği ne kadar yansıtabileceği ve halo etkisi bu yöntemin en önemli sınırlılıklarındandır. Ayrıca aynı değişkenin farklı ölçme aracı ve rapörtörler tarafından değerlendirildiği bazı çalışmalarda farklı sonuçların elde edildiği göze çarpmaktadır (örn., Toplak, West ve Stanovich, 2013). Bu durum, yeni yapılan çalışmalarda yapılandırılmış gözlemlerle birlikte bireysel değerlendirmelerin de artmasına neden olmuştur. Yapılandırılmış gözlemin başlıca sınırlılığın araştırmacının ortamda olması ve kontrolü nedeniyle bireyin davranışlarını sınırlayarak, genelleme problemlerine yol açması gösterilebilir. Müdahale yapılmayan doğal gözlemler ise hem davranışı olduğu gibi betimlemesi hem de yapılandırılmış gözlemlerin dış geçerliliğini sağlaması bakımından önemlidir (Ponitz, McClelland, Matthews ve Morrison, 2009). Bu nedenle, prososyal davranışları değerlendirmek amacıyla çocukları kendi doğal ortamlarında gözlemleyerek yapılan çalışmaların sayısı çok yetersizdir. Dolayısıyla farklı türlerdeki prososyal davranışların müdahale olmadan, doğal gözlemler yapılarak incelenmesi alan yazın açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte, Türkiye’de okul öncesi dönemde farklı prososyal davranış türlerinin incelendiği çalışmaların sayısının fazla olmadığı dikkate alınırsa (Sunar ve Fidancı, 2016), betimle-

yici çalışmaların araştırmacıların yeni çalışmalar tasarımları konusunda fikir vermesi açısından yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Özetle, bu çalışmanın amacı okul öncesi dönemdeki çocukların kendiliğinden ortaya çıkan farklı prososyal davranışlarını araştırmaktır. Buradan hareketle çalışmada, herhangi bir müdahalede bulunmadan çocukların kreş ortamlarında ortaya çıkan farklı prososyal davranış türlerinin betimlenmesi, farklı prososyal davranışların hangi nedenlerle görüldüğünün araştırılması planlanmaktadır. Ayrıca alan yazında yer alan belli başlı prososyal davranışlar dışında hangi davranışların ortaya çıktığının incelenmesi de amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Katılımcılar

Araştırma İstanbul ilindeki bir okul öncesi eğitim kurumunda gerekli izinler alınarak yürütülmüştür. Araştırma kapsamında 13-23 aylık 16 çocuk ($Ort. = 17,87; SS = 3,32$), 24-35 aylık 30 çocuk ($Ort. = 29,96; SS = 3,91$), 36-47 aylık 28 çocuk ($Ort. = 40,92; SS = 3,8$), 48-59 aylık 32 çocuk ($Ort. = 51,59; SS = 3,52$) ve 60-70 aylık 35 çocuk ($Ort. = 63,71; SS = 3,71$) olmak üzere toplamda 141 çocuk (62 kız, 79 erkek) araştırma kapsamında gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, çalışmaya dahil edilen çocukların yaşları 13-70 ay arasında değişmektedir.

İşlem

Veri toplama işlemi, İstanbul ilindeki bir okul öncesi eğitim kurumunda gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı her bir çocuğun sınıfında gözleme başlamadan önce yaklaşık 10 dakika zaman geçirmiştir. Bu esnada araştırmacı ve çocuklar sınıf öğretmenleri aracılığıyla tanıştırlarak araştırmacının yabancı biri olarak değerlendirilmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu aşama tamamlandıktan sonra araştırmacı sınıf öğretmeninden yardım alarak çocukların isimlerini kaydetmiştir. Isınma evresinin ardından araştırmacı, çocukları ve sınıf öğretmenlerini kendisi yokmuş gibi normalde nasıl davranıyorlarsa aynı şekilde etkinliklerine devam edebilecekleri konusunda bilgilendirmiştir. Ayrıca araştırmacı gözlem esnasında çocuklar ve öğretmenler ile etkileşim içinde olmamaya gayret göstermiştir.

Gözlemler çocukların kendi sınıflarında gerçekleştirilmiştir. Asıl çalışmaya geçmeden önce yapılan pilot çalışmalarda araştırmada kullanılacak olan kameranın dikkat çektiği ve bazı sınıflarda çocuklar tarafından alınarak oynandığı görülmüştür. Bu neden-

le çocukların fark edemeyeceği şekilde küçük bir kayıt cihazı tercih edilmiştir. Ancak kamera kaydının çocuklar arasında gerçekleşen birçok etkileşimi kaçırabileceği gerekçesiyle kamera kaydına ek olarak araştırmacı, gözlenen davranışlar ortaya çıktıkça kısa hikâye kayıtları şeklinde notlar almıştır. Böylece gözlemcinin gerçekleşen eylemleri daha iyi yakalayabileceği varsayılarak sadece video kaydı üzerinden kodlama yapılmasıyla birçok davranışı kaçırma ihtimalinin önüne geçilmiştir. Ayrıca pilot çalışmalar sonrasında prososyal davranışların müdahale olmaksızın gözlemlenmesinde *ad lib yöntemi* tercih edilmiştir. Ad lib yöntemi gözlemcinin çeşitli davranışlar görmesine olanak sağladığı için davranışların saptanmasında kullanışlı bir yöntem olarak değerlendirilmektedir (Altmann, 1974). Bu yöntemde gözlemci, incelediği konuyla alakalı olabilecek davranışları detaylarıyla not etmektedir. Bu doğrultuda, araştırmacı prososyal olarak nitelendirilebilecek davranışları yazılı olarak not etmiştir. Sayılan bu nedenlerden dolayı asıl çalışmadaki data toplama ve kodlama sürecinde sadece video kaydına bağlı kalmak yerine, gözlemcinin kaydettiği yazılı notlara da odaklanılmıştır.

Ayrıca pilot çalışmalarda çocukların prososyal davranışlarını saptamak için kreşte geçirdikleri farklı zaman dilimlerindeki davranışları da gözlemlenmiştir. Pilot çalışmalar sonucunda okul ve öğretmenlerin koymuş olduğu, çoğunlukla kurallara dayalı etkinliklerin uygulandığı saatlerin (örn., yemek saati, el yıkama-diş fırçalama, uyku öncesi hazırlıklar) elemesi yapılmıştır. Öğle saatinden itibaren çocukların yemek ve uyku ile zamanlarını geçirmesi nedeniyle gözlem oturumları sabah saatlerinde 120-130 dakikalık sürelerle gerçekleştirilmiştir. Gözlemlerin yapılması için çocukların serbest oyun zamanları, yapılandırılmış oyun zamanları ve faaliyet zamanları (fiziksel ya da bilişsel faaliyet saati gibi) tercih edilmiştir. Her bir yaş grubu için toplamda 500 dakikalık gözlemler yapılmıştır. Çalışma 12-23 aylık grubun tek sınıf olması nedeniyle bu grupta dört oturum, diğer yaş gruplarında ise iki ayrı sınıfta iki oturum şeklinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma 2017 yılının Ekim ve Aralık ayları arasında yürütülmüştür. Uygulamalara başlamadan önce okul öncesi kurumdan gerekli izinler alınmıştır. İlk olarak, kurum yönetimi ve psikologlar çalışma hakkında bilgilendirilmiş, daha sonra öğretmenler ebeveynlere çalışma hakkında bilgi verilmiştir.

Veri Analizi

Bu çalışmada kendi imkanlarını başkalarının iyiliği için kullanmak, başkasının tamamlamadığı bir işte o kişinin amacına yönelik olarak yükünü hafifletmek veya sorununu gidermek için yapılan eylemler *yardım* davranışı olarak kodlanmıştır (örn.,

arkadaşı kalemi yere düşürdüğünde bir başka çocuğun yerden alıp arkadaşına vermesi). *Rahatlatma* davranışı fiziksel ya da duygusal açıdan acı çeken veya stres yaşayan birine ilgi gösterme ve teselli edici davranışlarda bulunma şeklinde kodlanmıştır (örn., çocuğun, olumsuz bir durum yaşayan arkadaşının omzuna dokunması). Çocuğun sahip olduğu herhangi bir nesneyi bir başkasına vermesi ya da o kimseyle bölüşmesi, *paylaşma* davranışı olarak değerlendirilmiştir (örn., çocuğun o an meşgul olduğu oyuncağı arkadaşına vermesi). Ortak bir amaç doğrultusunda bireylerin birlikte hareket etmeleri ve bir işi birden fazla kişinin yapması *işbirliği* yapma olarak kodlanmıştır (örn., iki çocuğun bloklarla kule inşa etmek için eş zamanlı/sıralı bir şekilde birlikte hareket etmesi). *Bilgilendirme* ise bir başkasının bilgi sahibi olmadığı bir durum hakkında o kişiyi haberdar ederek bilgilmesini sağlayıcı davranışlar olarak değerlendirilmiştir (örn., çocuğun, kayıp eşyasını arayan arkadaşına haber vermesi). Öğretmen veya bakıcıların sözlü rica ve isteklerini çocuğun yerine getirmesi *itaatkar* prososyal davranış olarak kodlanmıştır (örn., öğretmenin oyuncakları topluyoruz demesi üzerine çocuğun oyuncakları toplaması). Çocukların gerçekleştirmiş olduğu prososyal davranış türüne bakılmaksızın öğretmen/bakıcıdan gelen istek sonrasında ortaya çıkan davranışlar bu kategoride ele alınmıştır. Bir diğer ifadeyle çocukların prososyal davranışlarının kendiliğinden ortaya çıkmaması durumu göz önünde bulundurulmuştur. Gözlem esnasında ortaya çıkan prososyal davranışlar araştırmacı tarafından etkileşim, bağlam, davranışı gerçekleştiren ve olaya dâhil olan katılımcılar açısından olduğu haliyle aktarılmıştır. Çalışmada müdahalesiz gözlem yapılması nedeniyle araştırmacı tarafından prososyal davranış ortaya çıkacak herhangi bir durum yaratılmamış ve ortama uyaran eklenmemiştir. Bir başka deyişle, ortaya çıkan prososyal davranışlar araştırmacı ve çocuk arasında değil; okul içerisindeki doğal akış içerisinde gerçekleşiyor olmasına dikkat edilmiştir. Bunların yanı sıra başkasının yararına gönüllü olarak yapılan ama bu davranışlar kapsamında ele alınmayan davranışlar da değerlendirmeye tabi tutulmak istenmiş ve araştırmacı tarafından davranış kaydı benzer şekilde aktarılmıştır. Davranış kayıtları aracılığıyla burada sözü edilen bütün prososyal davranışların görülmesinde etkili olduğu düşünülen faktörler ayrıca değerlendirilmiştir.

Gözlemlerden elde edilen verilerin kodlanması prososyal davranış konusunda çalışan iki uzman gelişim psikoloğu tarafından yapılmıştır. Öncelikle iki uzmana prososyal davranış kategorileri verilmiş, daha sonra da davranış kayıtlarının birer örneği kendilerine ayrı ayrı sunulmuştur. Veri analizinde iki araştırmacı arası güvenilirlik çalışması ya-

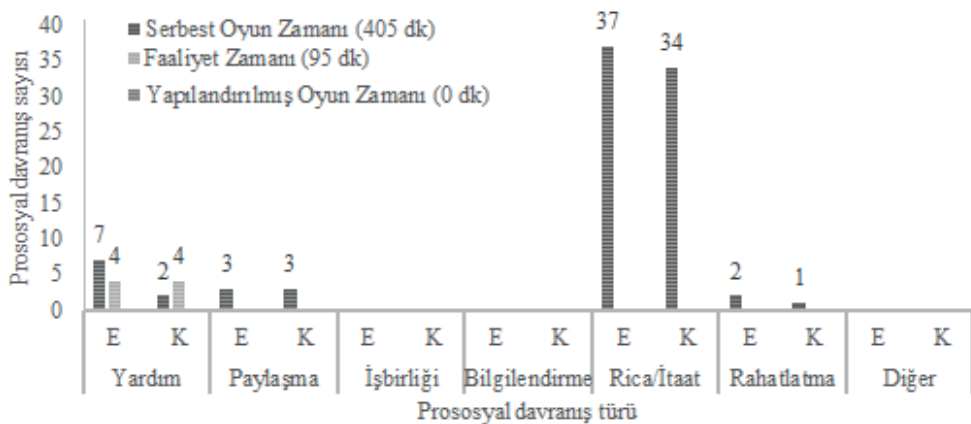
pılmış olup, güvenilirlik için her iki araştırmacı tarafından yapılan kodlamalar üzerinde “Güvenirlik= Görüş Birliği/ (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) X 100” formülü uygulanmıştır (Miles ve Huberman, 1994, s. 64). İki kodlayıcı arasındaki uyum %83 olarak hesaplanmış ve araştırmada iç güvenilirliğin sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın temel amacı 13-70 aylık çocuklarda farklı prososyal davranışların ne zaman ve ne sıklıkla görülmeye başlandığının incelenmesidir. Bu doğrultuda öncelikle her bir yaş grubunda görülen prososyal davranış türlerinin dağılımı ve sayıları gösterilmiştir. Ayrıca her bir davranışın yanında ilgili yaş grubunda ne kadar çocuğun o davranışı gösterdiğine ilişkin yüzdeler de verilmiştir. Daha sonra, farklı yaş gruplarında gözlemlenen çeşitli prososyal davranış türlerine ilişkin örnekler sunulmuştur. Ardından çocukların farklı prososyal davranışlarının ortaya çıkmasında etkili olan faktörlere yer verilmiştir.

13-23 Aylık Çocuklarda Gözlemlenen Prososyal Davranışlar

Bu yaş grubu ile yapılan gözlemler sonucunda, çocukların %50’sinin yardım, %31’inin paylaşma, %19’unun rahatlatma ve tamamının itaatkar prososyal davranışlarda bulunduğu görülmüştür. İşbirliği ve bilgilendirme davranışlarına bu yaş grubunda rastlanmamış olup, her bir prososyal davranış sayısı Şekil 1’de sunulmuştur. Buna göre, çocuklarda en fazla itaatkar prososyal davranışın ortaya çıktığı, bunu da yardım davranışının takip ettiği görülmektedir.

Şekil 1. 13-23 Aylık Çocuklarda Gözlemlenen Prososyal Davranışlar

Not. E= erkek; K = kız

Çocuklarda gözlemlenen prososyal davranışların hangi aylarda ortaya çıktığı göz önüne alındığında, yardım davranışının ilk olarak 14 aylık bir çocukta ortaya çıktığı bulunmuştur. Paylaşma, rahatlatma ve itaatkar prososyal davranışların ise 13 aylık çocuklarda görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.

İtaatkar prososyal davranışta en çok rastlanılan örnek, çocukların öğretmen ve bakıcıların talebi sonrasında oyuncakları toplamalarıdır. Örnek 1a'da bu davranışa ilişkin kayıt paylaşılmaktadır.

Örnek 1a: Serbest Oyun Saati

Serbest oyun saatinde E1, E2 ve E3 oturarak arabalarla oynamakta; K1, K2, K3, K4 ve K5 birbirlerinden tutunarak koşmakta; E4 ise camdan dışarı bakmaktadır. Bu sırada öğretmen faaliyet saatine hazırlık yapmak amacıyla dışarı çıkmıştır. Öğretmenin sınıftan çıktığını gören E5 ve K6 ağlamaya başlar. Bir dakika sonra sınıfa gelen öğretmen “Hadi çocuklar, şimdi oyuncakları topluyoruz” der. Bunun üzerine K1, E2, E3, K2, E4, E5, K3, E6, K4 oyuncakları ilgili kutulara atarken, K6 ağlamaya, E1 ise arabalarla oynamaya devam etmiştir.

Yardım davranışına bakıldığında ise özellikle araçsal yardım etme davranışının bu yaştaki çocuklarda farklı durumlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Örnek 1b'de yardım davranışı aktarılmıştır.

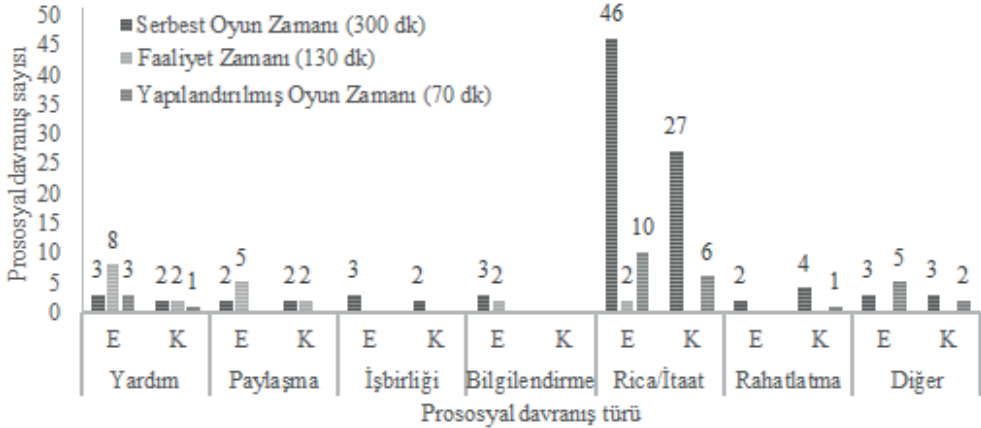
Örnek 1b: Erkek, 19 aylık, Serbest Oyun Saati

E serbest oyun saatinde legolarla oynamaktadır. Bir başka çocuk ise sınıfta bulunan kitaplığın bir bölümünde elindeki oyuncak arabaları sürüklemektedir. Çocuk oyuncak arabaları tek tek kitaplığın bölmesine koyduktan sonra kendisi de aynı bölmeye girer. Bu esnada kitaplığa sıkışır. Hareket etmeyi dener ancak başaramaz. Ardından ses çıkarmaya başlar. Durumu fark eden E arkadaşının yanına gider. Arkadaşını ayaklarından çekerek kitaplıktan kurtarır. Kitaplıktan kurtulan çocuk yerinden kalkmayı dener ama destek almadan bunun üstesinden gelememiştir. E arkadaşının ellerinden tutarak ayağa kaldırır.

24-35 Aylık Çocuklarda Gözlemlenen Prososyal Davranışlar

24-35 aylık çocuklarda yapılan gözlemler sonucunda, iki farklı sınıftan toplam 30 çocuk gözlemlenmiştir. Gözlem sonuçlarına göre bu yaş grubu çocuklarının %50'sinin yardım, %33'ünün paylaşma, %13'ünün işbirliği, %13'ünün bilgilendirme, %86'sının

itaatkar ve %23'ünün rahatlatma davranışlarını gösterdikleri bulunmuştur. 13-23 aylık yaş grubundaki çocuklara benzer olarak en çok görülen prososyal davranış türlerinin itaatkar prososyal davranış ve yardım davranışı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Bkz. Şekil 2).

Şekil 2. 24-35 Aylık Çocuklarda Gözlemlenen Prososyal Davranışlar

Not. E= erkek; K = kız

Bu yaş grubundaki çocukların göstermiş oldukları prososyal davranışların hangi ayarlarda ortaya çıktığı incelendiğinde 24 aylıktan itibaren yardım, paylaşma, bilgilendirme, rahatlatma ve itaatkar prososyal davranışların ortaya çıktığı, işbirliği davranışının ise erken 29 ayda görüldüğü bulunmuştur.

Bu yaş grubunda en çok itaatkar prososyal davranışa rastlanılmıştır. Ancak davranış örnekleri ilk yaş grubu ile benzerlik gösterdiğinden bundan sonraki kısımlarda farklı prososyal davranış örnekleri aktarılacaktır. Bu grupta en çok görülen diğer prososyal davranış yardım etme olduğundan Örnek 2a'da yardım davranışına dair bir prototip paylaşılmaktadır.

Örnek 2a: Erkek, 29 aylık, Faaliyet Saati

Faaliyet saatinde sınıf öğretmeni her bir çocuğun önüne oyun hamuru koymuştur. Çocuklar hamur kalıplarıyla farklı şekiller yapmaktadır. Çocuklardan biri hamuru iki parçaya bölerek oyununu sürdürmektedir. Hamurun bir parçası elindeyken diğerini yanlışlıkla yere düşürür. Masadan kalkar, hamurunu bulmak için çevreye bakınır ancak bulamaz. Tekrar masaya oturur. Bu sırada E hamurun gittiği yeri görmüştür. Sandalyesinden kalkar, yere eğilip hamuru alır ve arkadaşına verir.

İki yaş çocuklarında diğerlerine kıyasla daha fazla gözlenen bir diğer prososyal davranış ise paylaşmadır. Paylaşma davranışına dair bir kayıt Örnek 2b’de verilmiştir.

Örnek 2b: Kız, 35 aylık, faaliyet saati

Faaliyet saatinde sınıf öğretmeni her bir çocuğun önüne oyun hamuru koymuştur. Çocuklar hamur kalıplarıyla farklı şekiller yapmaktadır. Arkadaşları farklı kalıplarla şekiller yaparken, *K* önündeki hamuru yuvarlayarak top şekline sokar. Daha sonra yapmış olduğu topu arkadaşına uzatır ve “Bak top yaptım. Bu senin olsun” der.

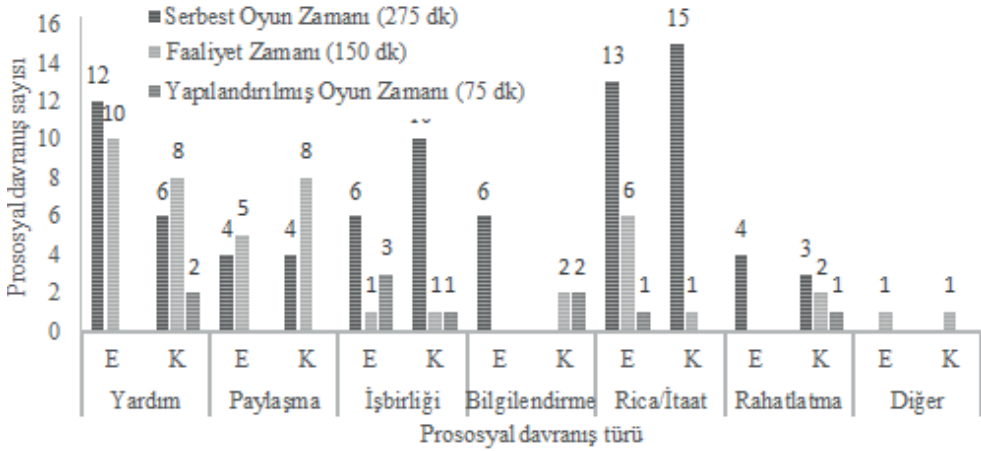
İki yaş grubu ile yapılan gözlemlerde sözü edilen prososyal davranış türlerine ek olarak başkasının yararına olan farklı davranışlar da görülmüştür (başkasının hakkını koruma, başkasını motive etme gibi). Bu davranışlardan biri Örnek 2c’de sunulmuştur.

Örnek 2c: Kız, 29 aylık, Serbest Oyun Saati

Serbest oyun saatinde iki çocuk sınıf içerisinde koşmaktadır. Bu sırada bir başka çocuk koşanlardan birini itekler, ardından kıyafetinden tutup çeker. *K* yerde oyuncaklarla oynarken bu durumu fark ederek ayağa kalkar. *K* arkadaşını itekleyen çocuğu arkasından takip eder. İki kolundan tutarak geri döndürür ve hemen ardından itekler. Daha sonra yanlış yaptığı konusunda onu uyarır.

36-47 Aylık Çocuklarda Gözlemlenen Prososyal Davranışlar

36-47 aylık çocuklarda gerçekleştirilen gözlemlerde, iki farklı sınıftan toplamda 28 çocuk gözlemlenmiştir. Buna göre çocukların %85’inin yardım, %46’sının paylaşma, %50’sinin işbirliği, %25’inin bilgilendirme, %29’unun rahatlatma ve %46’sının itaatkar prososyal davranışlarda buldukları görülmüştür. Bu yaş grubundaki çocuklarda en fazla yardım etme, sonrasında itaatkar prososyal davranış türü ortaya çıkmıştır. Bu davranışları sırasıyla işbirliği ve paylaşma davranışları takip etmiştir (Bkz. Şekil 3).

Şekil 3. 36-47 Aylık Çocuklarda Gözlemlenen Prososyal Davranışlar

Not. E= erkek; K = kız

Bu yaş çocuklarında, diğer gruplara benzer bir şekilde yardımın bir alt türü olan araçsal yardım etme davranışının örneklerine rastlanmaktadır. Örnek 3a'da yardım davranışı prototipi sunulmuştur.

Örnek 3a: Erkek, 46 aylık, Serbest Oyun Saati

Çocuklardan biri oyuncak arabasıyla sınıftaki bankların üzerinde oynamaktadır. Arabasını ilerletirken bankın üzerinde duran oyuncak tepsi arabasının gitmesini engeller. Birkaç kez ilerlemek için girişimde bulunur (arabasıyla tepsiye çarparak). Bankın üstünde oturan bir başka çocuk, yaklaşık yarım metre uzaklıktadır ve durumu fark etmiştir. Ancak müdahalede bulunmaz. *E* bu gelişmenin üzerine harekete geçer ve problem yaşayan arkadaşının yanına gelir. Oyuncak tepsiyi banktan kaldırır.

İşbirliğinde bulunma, bu yaş grubunda sıkça gözlenen bir diğer prososyal davranış türüdür. Üç yaş çocuklarında gözlenen işbirliği davranışı örneği aşağıda verilmiştir.

Örnek 3b: K1 - kız, 41 aylık; K2 - kız, 42 aylık; K3 - kız, 39 aylık; E1 - erkek, 39 aylık, Serbest Oyun Saati

K1, K2, K3 ve *E1* legolarla büyük bir şekil oluşturmaktadır. Kullanılan lego sayısı arttıkça şekil büyümektedir ancak parçalanmadan tutulması giderek zorlaşmaktadır. Legoların dağılmaması için *K1* ve *K2* alttan tutar. *K3* sınıfın farklı yerlerinden küçük lego parçaları getirirken, *E1* de yeni lego parçalarını şeklin üstüne eklemektedir.

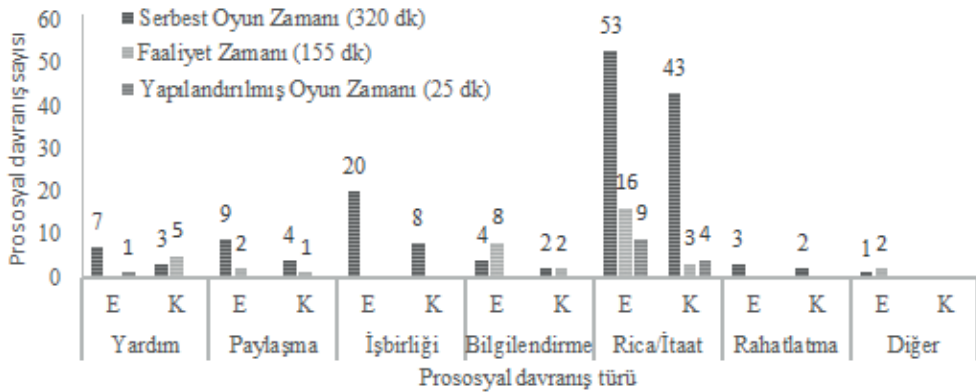
Çalışmada incelenen prososyal davranış türlerinin yanı sıra, bu yaş grubunda da başkasının yararına olduğu değerlendirilen davranış örnekleri bulunmaktadır. Bir kimsenin başarısız olduğu bir hususta o kişinin motivasyonunu artırmaya çalışma ve karşısındaki kişinin iyi oluşuna katkıda bulunma bu örneklerdendir. Örnek 3c’de bir prototip aktarılmıştır.

Örnek 3c: Erkek, 47 aylık, Faaliyet Saati

Çocuklar faaliyet saatinde öğretmenin vermiş olduğu görevi tamamlamaya çalışırlar. Bu sırada çocuklardan biri “Ben yapamıyorum.” diye söylenmektedir. Bunu gören E, arkadaşına yönelir. Faaliyetini bitirmesi için bir girişimde bulunmaz ancak arkadaşını motive etmek amacıyla “Haydi arkadaşım, yapabilirsin sen” diyerek cesaretlendirir.

48-59 Aylık Çocuklarda Gözlemlenen Prososyal Davranışlar

Bu yaş grubunda iki farklı sınıftan toplam 32 çocuk gözlemlenmiştir. Gözlem sonuçları 48-59 aylık çocukların %39’unun yardım, %43’ünün paylaşma, %50’sinin işbirliği, %31’inin bilgilendirme, %15’inin rahatlatma ve tamamının itaatkar prososyal davranışlarda bulduklarını göstermektedir. Sonuçlara göre 48-59 aylık çocuklarda yapılan gözlemlerde en fazla itaatkar prososyal davranışa rastlandığı, onu da işbirliğinin takip ettiği bulunmuştur. Ayrıca yardım, bilgilendirme ve paylaşma davranışının eşit sayıda gözlemlendiği sonucuna ulaşılmıştır (Bkz. Şekil 4). Bunların yanı sıra üç farklı çocuğun karşısındaki kişinin iyi oluşuna işaret eden ama yukarıda davranış kategorilerine girmeyen tepkileri olduğu da gözlemlenmiştir.

Şekil 4. 48-59 Aylık Çocuklarda Gözlemlenen Prososyal Davranışlar

Not. E= erkek; K = kız

48-59 aylık çocuklarda önceki yaş gruplarından farklı olarak işbirliği davranışının itaatkar prososyal davranıştan sonra en çok görülen tür olduğu göze çarpmaktadır. Örnek 4a’da işbirliği davranışına ait bir kayıt verilmiştir.

Örnek 4a: E1 -erkek, 48 aylık; K1 - kız, 48 aylık; K2 - kız, 52 aylık, Serbest Oyun Saati

E1, K1 ve K2 serbest oyun saatinde ahşap bloklarla oynamaktadırlar. Her birinin kendi yapmış olduğu kuleleri birleştirerek daha büyük bir kule yapmanın mümkün olduğunu ifade ederler. İlk başta E1 ve K1 kendi kulelerini altta tutar, K2 kulenin üstüne ekleme yapar. Daha sonra K1 ve K2 yeni oluşan kuleyi düşmemesi için tutarken, E1 başka bloklar getirerek üzerine eklemeye bulunur.

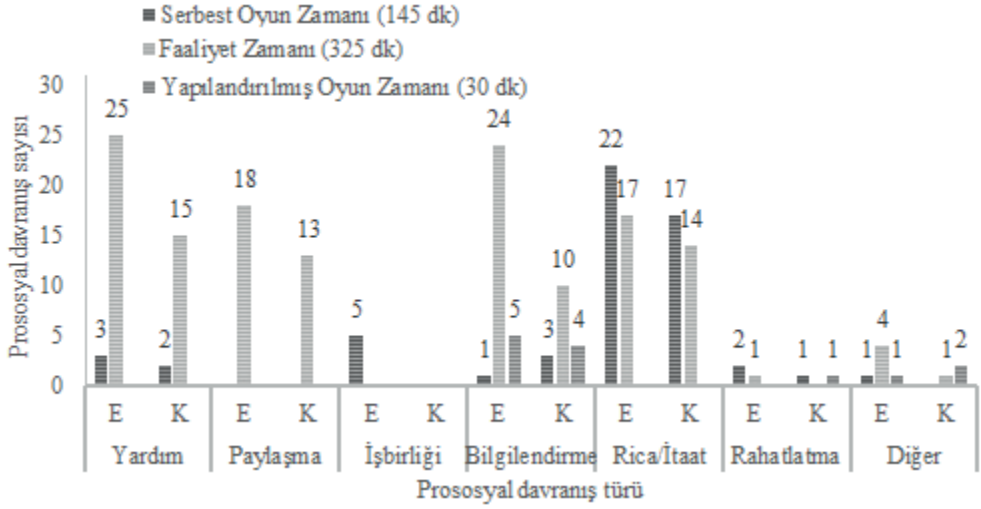
Bu yaş grubunda yardım, paylaşma ve bilgilendirme davranışları eşit miktarda görülmüştür. Diğer yaş gruplarından farklı olarak bilgilendirme davranışının bu yaşta fazla görülmesi ve daha önce bu türde davranış örneğine yer verilmemesi nedeniyle Örnek 4b’de bilgilendirme davranışına ilişkin bir kayıt yer almaktadır.

Örnek 4b: Kız, 49 aylık; Faaliyet Saati

Öğretmen sınıftaki çocuklardan evden getirmiş oldukları kitapları okumalarını ister. Sınıftaki çocuklar tek tek kitaplarını alırlar. Ancak çocuklardan biri getirdiği kitabını bulamaz. Çantasına ve kitaplığa bakar. K, arkadaşına önce sözlü olarak bildirimde bulunur (“Kitabın orada.”). Daha sonra jestleriyle kitabın masanın yanında olduğunu işaret eder.

60-70 Aylık Çocuklarda Gözlemlenen Prososyal Davranışlar

Bu yaş grubunda iki farklı sınıftan toplam 35 çocuk gözlemlenmiştir. Yapılan gözlemler sonucunda 60-70 aylık grupta çocukların %57’sinin yardım, %54’ünün paylaşma, %14’ünün işbirliği, %63’ünün bilgilendirme, %68’inin itaatkar ve %11’inin rahatlatma davranışında buldukları sonucuna ulaşılmış ve her bir davranışın ortaya çıkma sayısı Şekil 5’te özetlenmiştir. Sonuçlar, 60-70 aylık çocuklarda sayı olarak sırasıyla itaatkar, bilgilendirme, yardım, paylaşma ve kategorize edilmemiş olan prososyal davranışların ortaya çıktığını, bunların ardından gelen rahatlatma ve işbirliğinin de aynı sayıda olduğunu göstermektedir.

Şekil 5. 60-70 Aylık Çocuklarda Gözlemlenen Prososyal Davranışlar

Not. E= erkek; K = kız

Altı yaş çocuklarında önceki yaş gruplarına kıyasla sayısı artan bilgilendirme davranışına ilişkin davranış prototipi Örnek 5a'da verilmiştir.

Örnek 5a: Erkek, 61 aylık, Faaliyet Saati

Öğretmen çocukların ödevini kontrol etmektedir. Çocuklar öğretmenin karşısında banklarda oturmakta, sıra kendi ödevlerine geldiğinde öğretmenin yanına gitmektedir. Öğretmen sırayla ödevlere bakarken bir ödevde isim yazmadığını fark eder, kağıdın önüne ve arkasına bakar. Tam bu sırada E: “Öğretmenim, o ... arkadaşımın ödevi” der.

60-70 aylık çocuklarda en sık gözlemlenen yardım davranışı, Örnek 5b'de sunulmuştur.

Örnek 5b: Kız, 69 aylık, Faaliyet Saati

Öğretmen etkinlik saatinde yapılacak faaliyete başlamadan önce çocuklara neler yapılacağını anlatır ve ardından kendi masasına yönelir. Çocukların faaliyet gerçekleştirdikleri masa ile arasında yaklaşık beş metrelik mesafe bulunmaktadır. Çocuklar faaliyete başladıktan sonra öğretmen müdahalede bulunmamayı tercih etmiştir. Faaliyet saatinin sonları yaklaştığında çocuklardan biri faaliyetini tamamlayamamıştır. Kendi faaliyetini bitiren K, iki sıra uzağında oturan bu arkadaşının yanına gelir. Kalem alır ve sayfanın

üzerinde çizim yapmaya başlar. Başka bir çocuk bu durumu öğretmene aktarır. Öğretmen herkesin kendi görevini yerine getirmesi gerektiğini hatırlatır ve *K*'dan yerine geçmesini ister. *K* kalemi masaya bırakır ve faaliyeti tamamlayamayan arkadaşının bitişine oturur. Çocuğun hala bir şey yapmadığını gören *K*, 20 saniye geçtikten sonra kalemi tekrar tutup arkadaşının eline verir ve nasıl yapması gerektiğini gösterir.

Çalışmada incelenenlerin dışında görülen prososyal davranışlar değerlendirildiğinde başkasının hakkını koruma, başarısızlık durumunda başkasını motive etme, başkasının iyi oluşuna hizmet etme ve ileride oluşabilecek bir problemi önceden engelleme girişimi gibi davranışlar gözlemlenmiştir. Örnek 5c ve 5d'de bu davranışlar aktarılmıştır.

Örnek 5c: Kız, 69 aylık; Erkek, 61 aylık, Yapılandırılmış Oyun Saati

Çocuklar bakıcı eşliğinde “deve-cüce” oyunu oynamaktadır. Bakıcı komutları verirken çocukların hepsi oyunun katılımcıdır. Oyun sırasında bakıcı hata yaparak komutu uygun bir şekilde yerine getiren bir çocuğun oyundan çıkması gerektiğini söyler. *E* bu duruma itiraz eder ancak bakıcı kendi kararının arkasında durur. Bunun üzerine *K* bakıcıya dönerek “Hayır, arkadaşım doğru yapmıştı. Cüce denildiğinde oturmuştuk birlikte” der.

Örnek 5d: Erkek, 67 aylık, Faaliyet Saati

Çocuklar sınıftaki masanın etrafında oturarak el-ışi faaliyeti gerçekleştirmektedir. Çocukların bir kısmı kitaplığa yakın tarafta oturmaktadır. Kitaplık ve masa arasındaki mesafe ise çok dardır. *E* faaliyet yaparken “Başkasına çarparsa rahatsız edebilir.” der ve sandalyesini biraz daha içeri çeker.

Sınıf İçi Uygulamalar

Okul ortamında gerçekleştirilen gözlemlerde çocukların prososyal davranışlarını sınırlandırma ve prososyal davranışların ortaya çıkmasına imkan tanınması açısından sınıf içi uygulamaların etkili olduğu gözlemlenmiştir. Öğretmenlerin sınıftaki çocuklarla özellikle etkinlik yapıldığı zamanlarda aktif olması nedeniyle faaliyet saati esnasında bu duruma ilişkin örnekler göze çarpmaktadır. Aşağıda verilen örneklerde öğretmenlerin, çocuklar arasında prososyal davranışın ortaya çıkmasına doğrudan müdahalede bulunarak, prososyal davranışların görülmesini engelleyecek biçimde faaliyeti tasarladıkları görülmektedir. Öte taraftan, tam tersi şekilde öğretmenlerin çocuklar arasındaki etkileşimlere ve prososyal davranışların görülmesine izin verecek şekilde faaliyeti organize ederek prososyal davranışların ortaya çıkmasına olumlu katkıda bulunabildikleri de görülmektedir.

Örnek 6a: 24-35 aylık grup, Faaliyet Saati

Çocuklar resim yapmak için masanın etrafına yan yana oturur. Öğretmen her bir çocuğun önüne kendi boyasını yerleştirir. Çocuklar resim yapmaya başlamadan önce öğretmen “isteyene yardım edebilirim”, “herkes kendi boyasını kullanıyor, arkadaşınızdansa boya almak yok” şeklinde açıklama yapar. Bir başka faaliyet saatinde çocuklar hamurla oynamaktadır. İki çocuk kendi önlerindeki hamuru değiş tokuş yapacakken öğretmen çocuğu “bu hamur arkadaşının, almamalısın” şeklinde uyarır.

Örnek 6b: 36-47 aylık grup, Faaliyet Saati

Çocuklar kartonlarla faaliyet gerçekleştirmek için masanın etrafına yan yana oturur. Öğretmen, yapıştırıcı, karton ve boyaları çocukların önüne koymak yerine her bir çocuğun yanına giderek onların faaliyeti tamamlaması için tek tek ilgilenir.

Örnek 6c: 48-59 aylık grup (a sınıfı), Faaliyet Saati

Çocuklar kuru boya ile resim yapar. Bu sırada çocuklardan biri kalemını kazara yere düşürür. Arka tarafta oturan arkadaşı, sandalyeden kalkar ve kalemi almak için yere eğilir. Kalemi alacağı sırada öğretmen “herkes kendi kalemını alabilir” diyerek müdahale eder.

Örnek 6d: 48-59 aylık grup (b sınıfı), Faaliyet Saati

Çocuklar resim yapmak için masanın etrafına yan yana oturur. Öğretmen, sayıca çok fazla olan boyaları çocukların önüne toplu bir şekilde koyar ve çocukların yaptığı resimlere müdahale etmeden kendi masasında oturur.

Prososyal Davranışta Bulunan ve Prososyal Davranışın Muhatabı Olan Çocuklar

Gözlemler sonucunda çocukların çoğunun bir ya da iki prososyal davranış gösterdikleri bulunmuştur. Ancak her bir sınıfta bazı çocukların diğerlerine göre daha fazla prososyal davranış gösterdiği de bulgular arasındadır. Örneğin, 60-70 aylık grup yardım davranışları açısından değerlendirildiğinde, toplamda 45 yardım davranışı gözlenmiştir. Ayrıca, çocuklardan birinin iki günlük gözlemler sonucunda 17 kez yardım davranışında bulunduğu ve farklı prososyal davranış türlerinde de sayıca daha fazla prososyal girişimlerde bulunduğu görülmüştür. Benzer şekilde, en küçük grup olan 13-23 aylık grupta çocukların bir kısmının hiç yardım davranışında bulunmadığı, ikisinin ise sırasıyla üç

ve dört kez yardımda bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ek olarak bazı çocukların kendilerinden talepte bulunulmamasına ve eylemin kendileri için zahmetli olmasına rağmen prososyal davranışlarda buldukları birçok kez gözlemlenmiştir. Bu duruma ilişkin bir örnek aşağıda verilmiştir.

Örnek 7a: Kız, 22 aylık, Serbest Oyun Saati

Çocuklar sınıfta serbest oyun saatinde oyuncaklarla oynamaktadır. Bakıcı önündeki çocukları oynatmak için “Toplar nereye gitmiş acaba?” diye sorar. Bu sırada uzak tarafta olan *K* başka oyuncaklarla oynarken yerinden kalkar ve kaloriferin altındaki topu bakıcıya götürür.

Gözlemlerden elde edilen bir diğer bulgu prososyal davranışların görülmesinde bu tür davranışların muhatabı olan çocukların özelliklerinin etkili olduğu şeklindedir. Özellikle küçük yaş gruplarında gerçekleştirilmesi gereken işler için fiziksel olgunluğa erişmemiş olan çocuklar daha fazla prososyal davranışa maruz kalmıştır. Örneğin, 13-23 aylık grupta olan henüz yürümeye başlamış, kısa boylu ve çelimsiz bir çocuğa (14 aylık) fiziksel açıdan kendisinden yetkin akranları tarafından daha fazla yardım davranışı gösterilmiştir (Bkz. Örnek 1b). Aynı yaş grubundaki bir diğer örnekte 23 aylık kız çocuğu kapıyı açmak için kolu tutup aşağı çekmeye çalışır ancak başaramaz. Kapıyı açmada başarılı olamayınca arkadaşı (kız, 22 aylık) yanına gelir ve kapının kolunu indirmeye çalışır. 48-59 aylık grupta gözlemlenen bir diğer örnekte kısa boylu bir çocuk (kız, 58 aylık) dolabın üstündeki oyuncuğa uzanmaya çalışır ancak yetişemez. Kendisinden yardım talebinde bulunulmayan ve boyu daha uzun olan bir arkadaşı (erkek, 59 aylık) oraya gelir ve dolabın üzerindeki oyuncuğu alır.

Bu bölümde yer alan örnekler, prososyal davranış gösterilen çocukların belirli alanlardaki yetersizliklerinden dolayı prososyal davranışların muhatabı konumunda olduklarını, prososyal davranışta bulunan çocukların ise gerek kişilik özellikleri gerek durumun gerektirdiği koşulları algılayıp, kendilerinin ilgili işi tamamlayabilecekleri düşüncesine sahip olmaları gibi bazı özelliklere sahip olduklarına işaret etmektedir.

Çocuklar Arasındaki İlişkiler

Yapılan gözlemler akranların birbiriyle olan geçmiş deneyimlerinin prososyal davranışların gerçekleşmesinde etkili olabileceğini göstermektedir. 60-70 aylık grupta karşılaşılan bir örnekte bir çocuğun (67 aylık, erkek) yardım isteğinin arkadaşı (60 aylık,

erkek) tarafından geri çevrildiği gözlemlenmiştir. Çocukların arasında geçen diyalogda yardım etmeyi reddeden çocuğun bu davranışına diğer çocukla aynı gün içinde oyuncak paylaşımı konusunda yaşadıkları bir problemin neden olduğu görülmüştür. Bazı sınıflarda gözlenen etkileşimlerde çocuklar arasındaki ilişkilerin prososyal davranışlarda bulunma ya da bulunmama durumlarına ilişkin örnekler verilmektedir.

Örnek 8a: 36-47 aylık grup, Faaliyet Saati

Çocuklar sınıfta yapıştırıcı, boya ve kartonlar ile faaliyet gerçekleştirmektedir. *K1* (42 aylık, kız), *K2* (41 aylık, kız), *E1* (43 aylık, erkek) ve *E2* (36 aylık, erkek) masanın üstünde duran boyaları ve yapıştırıcıyı birbirleriyle paylaşırlar. Faaliyet devam ederken *E3* (36 aylık, erkek) arkadaşlarına “Yapıştırıcıyı verebilir misiniz?” diye talepte bulunur. Ancak çocukların hiçbirisi yapıştırıcıyı vermez. Hemen ardından *E3* ağlamaya başlar. *K1*, *K2* ve *E2* sırasıyla sınıftaki arkadaşlarına “Kulaklarınızı kapatın, *E3* ağlıyor.” diye seslenirler ve aynı zamanda kulaklarını elleriyle kapatırlar.

Örnek 8b: 48-59 aylık grup, Serbest Oyun Saati

Çocuklar sınıfta oyuncaklarla oynamaktadır. Oyun sırasında *K1*'den (48 aylık, kız) oyuncuğunun istenmesine rağmen, ikiz kardeşi *K2* (48 aylık, kız) ve arkadaşı *K3*'e (48 aylık, kız) oyuncuğunu vermez. Bu durumu gören bakıcı *K1*'e “Neden paylaşmıyorsun? Hadi birlikte oynayın!” der. *K1* bakıcının talebi sonrasında “Oyuncağımı sana vermeyeceğim *K2* ama sen oynayabilirsin *K3*.” der.

TARTIŞMA

Çalışmanın amacı doğrultusunda çocukların doğal ortamlarında görülen farklı prososyal davranış türlerinin ne sıklıkta ortaya çıktığı ve bu çalışmada mevzu olan belli başlı prososyal davranışlar dışında ne tür davranışların görüldüğü incelenmiştir. Bununla birlikte gözlemler prososyal davranışların sosyalleşme süreçlerinden nasıl etkilendiğine ilişkin örnekleri de ortaya çıkarmıştır. Ayrıca prososyal davranış gösteren ve prososyal davranışın muhatabı olan çocuklara dair özellikler de çalışmanın sonucunda dikkat edilmesi gereken konu başlıkları olarak öne çıkmıştır.

Sonuçlar yardım davranışı açısından değerlendirilecek olursa bu çalışmada yardım davranışının en erken 14. aydan itibaren ortaya çıktığı bulunmuştur. Elde edilen bu bulgu yardım davranışının ilk yaşın bitiminden sonra görüldüğüne ilişkin alan yazında yer

alan çalışma sonuçları ile tutarlılık göstermektedir (örn., Hepach, Haberl, Lambert ve Tomasello, 2017; Warneken ve Tomasello, 2013). Bu sonuç Warneken ve Tomasello (2009) gibi araştırmacıların sözünü ettikleri çocukların yardım davranışlarında doğuştan getirmiş oldukları prososyal motivasyondan kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca bu sonuçlar Carpenter ve arkadaşlarının (1998) çocukların 12 aylıktan itibaren eylemlerin amacını anlayabildikleri ve buna bağlı olarak yardım davranışı gösterdikleri açıklamalarını destekler niteliktedir.

Bulgulardan yola çıkıldığında prososyal davranışların sosyalleşme araçlarından etkilenebileceğine dikkat çekilmektedir. 60-70 ay grubu öğretmenlerinin, faaliyet saatlerinde çocuklara daha az müdahale etmeleri sonucunda çocukların birbirlerine karşı yardım davranışlarında bulunmalarının engellenmemesi bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir. 48-59 ay grubunun öğretmenleri, özellikle faaliyet saatlerinde çocukların davranışlarını daha sınırlı tutarak kontrol altına alırken, 60-70 ay grubu öğretmenlerinin faaliyet saatlerinde müdahale etmeksizin uzun bir süre kendi masalarında oturdukları gözlemlenmiştir. Buna ek olarak 36-47 aylık çocukların 24-35 aylık çocuklara göre sayısal olarak daha fazla yardım ettikleri bulunmuştu. Benzer bir şekilde, 24-35 ay grubu öğretmenin gerek faaliyet gerek serbest oyun saatlerinde çocuklara ihtiyaç durumunda arkadaşlarına değil de kendisine gelmelerini istemesi yardım davranışının ortaya çıkmasını engellemiş olabilir. Her ne kadar çalışmada kullanılan yöntem gereği karşılaştırmalı analiz yapılması mümkün olmasa da, bu sonuçlar yardım davranışlarında okul öncesi dönemin sonlarına doğru sosyalizasyon süreçlerinin devreye girmiş olabileceğini düşündürmektedir. Sonraki çalışmalarda sınıf içinde kullanılan yöntemler, öğretmenlerin tutumları gibi değişkenlerin yardım davranışının ortaya çıkmasını kolaylaştırdığı veya zorlaştırdığına yönelik araştırmaların yürütülmesi yararlı olabilir.

Yardım davranışının kime yapıldığı konusu da bu çalışmada göze çarpan hususlardan birisidir. 60-70 ay grubunda sunulan bir örnekte yardım etmeyi reddeden çocuğun bu davranışına, diğer çocukla aynı gün içinde oyuncak paylaşımı konusunda yaşadıkları bir problemin neden olduğu görülmüştür. Bu örnekten yola çıkarak yardım eden ve edilen bireyler arasında yaşanan önceki deneyimlerin daha sonra ortaya çıkabilecek yardım davranışlarını etkilediği gözlenmektedir. Dolayısıyla, gelecekte yapılacak çalışmalarda (özellikle görev kullanarak bireysel değerlendirmelerin gerçekleştirileceği) yardımda bulunulacak kişilerin seçimine özen gösterilmesi gerekebilir. Ayrıca kardeşler arasında ki yardım davranışının incelenmesi de önemli olacaktır.

Çalışmalar incelendiğinde yardım davranışının değerlendirilmesinde bireysel görevlerin kullanımının arttığı görülmektedir (örn., Pettygrove ve ark., 2013). Bu çalışmada sunulan örnekler (Bkz. Örnek 1b; 2a), önceki çalışmalarda uygulanan görevlerin çocukların doğal ortamlarında da gözlemlendiğini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Mevcut çalışmanın bulgularından hareketle, yetişkin bildirimine dayalı ölçekler yerine bu tür görevlerin tercih edilmesinin daha güvenilir sonuçları beraberinde getireceği söylenebilir.

Paylaşma davranışına ilişkin sonuçlara bakıldığında, en erken 13 aylık olan bir çocuğun paylaşımında bulunması bu davranışın da yardım ve rahatlatma davranışları gibi erken dönemlerden itibaren ortaya çıktığının işaretçisidir. Birch ve Billman (1986) okul öncesi dönemdeki çocukların kendileri için değerli olan nesnelere akranlarıyla paylaşmada zorluk yaşadıklarını, hatta işbirliği ve yardım etmeye göre paylaşma davranışlarının daha zor görüldüğüne dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Ancak bu çalışmada önceki açıklamaların aksine paylaşma davranışı en erken görülen prososyal davranışlardan olmuştur. Çocukların erken aylardan itibaren bu beceriyi gösterebildiklerine ilişkin bulgular da yakın zamanda yürütülen çalışmalarda mevcuttur (örn., Xu, Saether ve Sommerville, 2016). Bu tür sonuçlar paylaşma davranışının öncekilerden farklı yöntem ve görevlerle daha detaylı incelenmesi gerektiğine işaret ediyor olabilir. Ayrıca paylaşma davranışının rahatlatmayla birlikte, bu çalışmada ele alınan prososyal davranışlar açısından farklı yaş grupları arasında sayıca benzerlik gösteren iki davranıştan biri olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Ancak en küçük yaş grubundaki çocukların hepsinde paylaşma davranışının gözlenmediğine ve davranışın ortaya çıkma sayısının bütün zaman dilimlerinde sadece altı olması bu davranışın 12-23 aylık çocukların tamamında bulunduğu sonucunu ortaya çıkarmamaktadır. Dolayısıyla bu sonuçları yorumlarken kesin ifadelerden kaçınmak gerekir. Bununla birlikte her ne kadar doğal gözlem yöntemi ile inceleniyor olsa da, çocukların okul ortamında akranlarıyla birlikte olmalarının paylaşma davranışına ekstra olanak sağladığını düşündürmesi nedeniyle sonuçları genellemek uygun olmayabilir.

Yapılan gözlemler özellikle faaliyet zamanlarında öğretmenlerin çocuklara müdahalede bulunmasının paylaşma davranışının ortaya çıkmasını zorlaştırdığını göstermektedir. Örneğin, öğretmenin çocuklara “Arkadaşınızdan boya almıyorsunuz, herkes kendi boyasını kullanacak.” şeklinde açıklama yapması ya da çocukların etkinlikte kullanılan materyali değiştireceği esnada uyarıda bulunması paylaşma davranışını engellediğini

göstermektedir. Benzer bir şekilde gözlem yapılan bir sınıfta, öğretmenin çocukların önünde malzeme bulundurmayıp, çocukların faaliyetleriyle tek tek ilgilenmesi de çocukların paylaşımında bulunmasını engellemektedir. Paylaşma davranışının sayı olarak en çok görüldüğü sınıf olan 60-70 aylık grupta ise öğretmenlerin diğerleri kadar müdahil olmadığı göze çarpmıştır. Yukarıda sözü edilen sınıf içi uygulamaların okul ortamındaki yardım davranışlarına etkisine benzer bir durum paylaşma davranışı için de geçerli olabileceğinden araştırmacıların bu konuyu da ihmal etmemesi gerekmektedir.

Dikkat çeken bir diğer husus, paylaşma davranışının seçici olması meselesidir. Bu çalışmada, bir çocuk (36 aylık, erkek) evden getirmiş olduğu çikolataları sınıftaki arkadaşlarına tek tek dağıtmıştır. Ancak yiyecekleri paylaşırken iki arkadaşını istemli bir şekilde atlamıştır. Öğretmenin yiyecekleri paylaşması yönündeki talebi sonrasında çocuğun hızlı bir şekilde bu yiyecekleri kendisinin yediği ve elinde hiç kalmadığını ifade ettiği gözlemlenmiştir. Bunun ardından öğretmen kendisinde kalan yiyeceği diğer çocuğa (39 aylık, kız) vermiştir. Bu çocuk ise eline geçen yiyeceği olduğu gibi yemeyi değil, ikiye bölerek hiç yiyecek almayan arkadaşıyla paylaşmayı tercih etmiştir. Örnekte görülen ilk davranış çocukların paylaşımında bulunurken seçici davrandıklarını, ikinci davranış ise karşısındaki kişiyle eşit paylaşmayı yapabildiklerine işaretler. Alan yazında bu örneklerle benzer olarak dört ve beş yaşındaki çocukların sevmedikleri kişiler ile daha az paylaştıkları (Paulus ve Moore, 2014) ve beş yaş çocuklarının eşitlik hakkında önsezilerini de kullanmayı gerektiren durumlarda orantılı kaynak paylaşımını tercih ettikleri (Ng ve ark., 2011) şeklinde sonuçlar yer almaktadır. Doğal gözlem yoluyla elde edilen bu bulgular paylaşılan kişinin özellikleri (Brownell ve ark., 2009; Paulus, 2014), paylaşımında bulunan ve paylaşılan kişi arasındaki sosyal ilişkiler (Moore, 2009) gibi faktörlerin etkili olduğu yönünde yapılan açıklamaları destekleyerek paylaşma konusunda gelecekte yapılacak araştırmalarda bu hususun göz ardı edilmemesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Bu çalışmada, işbirliğinin diğer prososyal davranışlara göre daha geç ortaya çıktığı görülmüştür. İşbirliğinde bulunma çalışmaya katılan çocuklar arasında ilk olarak 29 aylık iki çocukta gözlemlenmiştir. Yardım gibi prososyal davranışlarda karşısındaki kişinin amaca yönelik hareketlerini anlamak yeterli iken, işbirliği yapılacak etkinlikte o amaca yönelik birlikte yapılan eylemler esastır. Bu nedenle, diğer prososyal davranışlara kıyasla gelişimsel olarak daha geç görülmesinin mümkün olduğu söylenebilir. Alan yazın incelendiğinde, bu çalışmanın aksine çocukların ilk yaşlarından itibaren işbirliği

gerektiren eylemlerde bulunabildikleri yönünde sonuçlar mevcuttur (örn., Warneken ve ark., 2006). Türkçe alan yazında, işbirliğine dair çalışmaya rastlanamaması sağlıklı karşılaştırmaların yapılmasına imkan vermemektedir. Bu nedenle kültürel farklılıklardan bahsetmek doğru yorumlar yapılmasını engelleyebilir. Ancak çalışmadaki gözlemler sınırlı zaman aralıklarına ve gözlem esnasındaki ortamın koşullarına göre yorumlandığı için bulgular çocukların 30 aylık olana kadar işbirliği yapamayacağı anlamını taşımalıdır. Gözlemin doğası gereği yaş grupları arasında işbirliği davranışı açısından farklılık olup olmadığı incelenememiştir. Ancak göze çarpan bir husus, çocukların 24 aydan itibaren işbirliğinde bulunmalarının arttığı şeklindedir. İşbirliği yapmanın çocuklarda yaş ile birlikte arttığını gösteren araştırmaları (örn., Marcus, Telleen ve Roke, 1979) destekler nitelikte görünmesine rağmen mevcut çalışmanın betimsel desenle yapılmasından dolayı sonuçlara ihtiyatlı yaklaşmak faydalı olacaktır. Yine de bu çalışmadan elde edilen sonuçlarla yapılabilecek olası bir yorum, çocukların işbirliği yapma bakımından üç-dört yaşa doğru daha hazır hale gelmiş olabilecekleri şeklindedir.

Bilgilendirme davranışına ilişkin yapılan analizlere göre, çocuklarda bu davranışların 24 aydan itibaren ortaya çıktığı bulunmuştur. Özellikle 60-70 aylık dönemde bu davranışın sayısının yüksek olduğu görülmektedir. Çocuklarda ortak dikkatin gelişmesiyle birlikte, 12 aylıktan itibaren bu eğilimin bulunduğu sonuçları alan yazında mevcut olsa da (örn., Tomasello, Carpenter ve Liszkowski, 2007), bu çalışmada benzer bir sonuca rastlanamamıştır. Bu konuda yapılabilecek muhtemel yorumlardan biri yardım ve paylaşma gibi prososyal davranışlar ile bilgilendirmenin iç içe geçmiş olabileceği meselesidir. Bilgilendirme davranışının nedenleri konusunda Grice'nın (1975) insanların iletişim kurma motivasyonlarında yardım ve paylaşma amacının görüldüğüne ilişkin açıklamalarının daha da anlam kazandığı düşünülebilir. Yine de, diğer prososyal davranışlara kıyasla bilgilendirme konusunda daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu açıktır.

Yaşla birlikte bilgilendirme davranışının artış göstermesi (Liszkowski ve ark., 2006) bilişsel becerilerin etkisini akla getirebilir. Genel olarak diğerlerinin kendisinden farklı kanı, istek, bilgi ve duyguları olduğunu anlama becerisi olarak tanımlanan zihin kuramı becerisi (Astington ve Jenkins, 1995) bilgilendirme davranışında rol oynuyor olabilir. Bilgilendirme yapacak kişinin öncelikle bir başkasının sorun yaşadığını ya da bir durum hakkında haberdar olmadığını algılayarak onun bakış açısını alması gerekebilir. Bu nedenle, bilişsel becerilerin yanı sıra bireysel özelliklerin de araştırılması bu davranışın altında yatan nedenlerin belirlenmesi bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca okul öncesi

dönemin ilerleyen yıllarında bilgi düzeyinin artması, sosyalleşme faktörlerinin etkisini incelemeyi de gerektirmektedir.

Bulgular, 36-47 ay dışındaki yaş gruplarında itaatkar prososyal davranışın en çok gözlemlendiğini göstermektedir. Bununla birlikte bütün yaş gruplarında prososyal davranış türleri içerisinde sayıca en çok karşılaşılan davranış olmuştur. Bu sonuçlar otorite talebi sonrasında gerçekleştirilen davranışların Türk kültüründe çocuklar tarafından kurallara uyma zorunluluğu olarak algılandığı şeklinde yorumlanabilir. Bu konuda kültürel farklılıkların etkili olabileceği de düşünülebilir. Örneğin Köster, Cavalcante, Carvalho, Resende ve Kärtner (2016), Hindu kültüründe sosyal açıdan zorunluluk gerektiren davranışlar ile prososyal davranışlar arasında ayırım olduğunu ifade etmektedirler. Bir diğer ifadeyle, bu kültürde yetişen çocuklar başkasına yardım etme niyeti taşımaksızın sosyal zorunluluklar nedeniyle talebi karşılayabilecekleri için bu tür davranışların prososyal sayılmayabileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla talep sonrasında gerçekleştirilen itaatkar davranışların, prososyalliği ne kadar yansıttığına dikkat etmekte fayda vardır.

48-59 aylık grupta gerçekleştirilen gözlem sırasında kaydedilen bir durum otorite talebi sonrasında eyleme geçmenin ne kadar prososyal olduğuna ilişkin soru işaretlerini beraberinde getirmektedir. Bir çocuk (49 aylık, erkek), serbest oyun zamanında evden getirmiş olduğu oyuncaklarla oynarken diğer arkadaşlarının ısrarlı isteklerine rağmen bu oyuncaklarla oynamalarına izin vermemiştir. Hemen ardından diğer çocuklar olayı öğretmene anlatmıştır. Sınıf öğretmeni ise duruma müdahale ederek çocuğa, diğer arkadaşlarının da oynamalarına izin vermesi gerektiğini söylemiştir. Çocuk, öğretmenin isteği sonrasında buna karşı çıkmamış ve durumu kabullenmiştir. Bu örnekte, sonuç davranışa odaklanıldığında diğer çocuklarla oyuncakların paylaşıldığı izlenimi oluşabilir. Aslında olayın hemen öncesinde, çocuğun oyuncaklarını kimseyle paylaşmak istemediği belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu nedenle çocuğun niyeti ile ortaya çıkan davranışın uyumsuzluğu, yetişkin talebine bağlı gerçekleşen davranışların ne derece prososyal olduğunu sorgulanır hale getirmektedir.

İtaatkar prososyal davranışa ilişkin bulgular çalışmalarda kullanılan bazı görevlerin düzenlenmesi gerektiğine işaret ediyor olabilir. Örneğin Aydın ve Karakelle'nin (2016) yardım davranışını inceledikleri çalışmada kullanılan görevin son aşamasında, çocuklardan yere düşen kalemleri araştırmacıya vermesi talep edilmektedir. Çalışmaya katılan çocukların yarıya yakınının bu aşamada eyleme geçtiği sonucu göz önüne alındığında, bu

gibi kültürlerde böyle bir ipucu kullanmanın prososyal davranışların doğasını zedelediği düşünülebilir. Bu nedenle gelecekte yapılacak çalışmaların görevleri kurgulanırken bu hususun göz ardı edilmemesi gerektiği söylenebilir.

Rahatlatma davranışına ilişkin bulgular değerlendirildiğinde ilk olarak 13 ayla birlikte, çocukların başkalarına karşı ilgi göstererek teselli edici davranışlarda bulunduğu görülmektedir. Bu sonuçlar rahatlatma davranışının ilk yaştan itibaren görülmeye başlandığına dair alan yazında yer alan açıklama ve bulguları destekler niteliktedir (örn., Liddle, Bradley ve Mcgrath, 2015; Nichols, Svetlova ve Brownell, 2015). Özellikle küçük yaş gruplarında yaşanan fiziksel ya da duygusal yönden sıkıntılı bir ortam olması ve çocukların diğerlerinin yaşamış olduğu olumsuzlukları algılayabilmeleri, onların bu tür stres altındaki akranlarına yönelik rahatlatma girişimlerine imkan tanımaktadır. Ancak paylaşma davranışına benzer şekilde, rahatlatma davranışının da hem az sayıda ortaya çıkması hem de en küçük yaş grubunda görülme sayısının az olması sebebiyle sonuçları yorumlamada kesin ifadelerden kaçınılmasını gerektirmektedir.

Gözlemlerde karşılaşılan örnekler olumsuz bir durumla karşılaşan kişiye rahatlatma davranışında bulunmayı az sayıda çocuğun yaptığını göstermektedir. Bu da bireysel farklılıkların rahatlatma konusunda önemli bir etken olduğunu düşündürülebilir. Örneğin, 60-70 ay grubunda bir çocuk oyundan çıktıktan sonra (olayın öncesi için bkz. Örnek 5c), kenarda bekleyen diğer arkadaşlarının yanına gelir. Ağlamaya başladıktan sonra yanında oturan bir çocuk (69 aylık, kız) sırtını sıvazlayıp onu sakinleştirmeye çalışırken, diğer yanında oturan bir başka çocuk (60 aylık, erkek) ise karşısına geçip kahkaha atmıştır. Bu durum, rahatlatmaya uygun bir ortam olmasına rağmen herkesin aynı davranışı sergilemediğini göstermektedir. Bir başka deyişle Davidov, Vaish, Knafo-Noam ve Hastings'in (2016) de ifade ettikleri gibi empatik ilgi gösterme konusunda bireyin karakteristik özellikleri devreye giriyor olabilir.

Yapılan gözlemler sonucunda, rahatlatma davranışının gerçekleştirildiği kişilerin özellikleri konusunda da örnek davranışlara rastlanılmıştır. Gözlemler sırasında çocuklardan biri (49 aylık, erkek) faaliyet esnasında materyali kaybettiği için ağladığında yanındaki bir başka çocuk (41 aylık, kız) onu teselli etmeye çalışır. Bu olayın iki dakika sonrasında hemen bitişiğindeki bir başka çocuk (38 aylık, erkek) yapıştırıcısını bulamadığı için ağlar. Rahatlatma davranışında bulunan aynı çocuk bu sefer oralı olmaz. Görüldüğü üzere, aslında rahatlatma davranışı gösterebilecek kapasiteye sahip olan bir çocuk,

karşısındaki kişiye göre tutum ve davranışlarını değiştirebilmektedir. Bir diğer ifadeyle, rahatlatılacak kişinin özelliğinin, yardım ve paylaşımda olduğu gibi burada da önem kazandığı görülmektedir. Bu iki örnek prososyal davranışların çok boyutlu, karmaşık yapısına işaret etmesi bakımından önemlidir. Çocukların prososyal davranışlarının rastgele ortaya çıkmadığını gösteren bu örnekler araştırmacıların görevleri uygulayan aktörlerin seçiminde dikkatli olması gerektiğini hatırlatmaktadır.

Buraya kadar ele alınan davranışlar dışında başkalarının yararına olduğu değerlendirilen davranışlar da gözlemlenmiştir (Bkz. Örnek 3c, 5c). Davranış örneklerine bakıldığında başkasının hakkını koruma, başarısızlık durumunda başkasını motive etme ve ileride oluşabilecek bir problemi önceden engelleme girişimi gibi başkasının iyi oluşuna hizmet eden davranışlar bunların arasında sayılabilir. Bu davranışlar içinde özellikle arkadaşının hakkını koruma davranışlarına sıklıkla rastlandığı görülmüştür. Hatta bir örnekte (Bkz. Örnek 5c), çoğunlukla öğretmen ve bakıcısının isteklerini yerine getiren çocuklardan birinin haksızlığa karşı gelerek, bakıcısına itirazda bulunduğu düşünüldüğünde bu durumun küçümsenemeyecek kadar değerli bir davranış olduğunu göstermektedir. Ancak sayılan bu davranışlar özellikle okul öncesi dönemdeki çocuklarda alan yazında yeteri kadar incelenmemiştir.

Başkasının hakkını koruma ve savunma davranışlarının genellikle zorbalık davranışlarının araştırıldığı çalışmalarda ele alındığı görülmektedir. Ancak bazı araştırmacılar (örn., Pozzoli ve Gini, 2010) bu davranışları prososyal davranışın bir türü olarak değerlendirmektedir. Bu araştırmacılar akran zorbalığı bağlamında mağdurun lehine müdahale etmenin, gücünü gösterme niyetinde olan birinin karşısında durmayı ve çoğu zaman bir kişi yerine bir grupla karşı karşıya geldiği için aslında riskli bir davranış olduğunu ifade belirtmektedir. Ancak bu riskli davranışların aynı zamanda yüksek prososyallik gerektirdiği de açıktır. Başkasını koruma davranışı, rahatlatma yöntemini içerebileceği gibi bir otoriteyi bilgilendirme, haksızlık yapan kimseye müdahale etme veya o kimseyle konuşma-tartışma şeklinde de karşımıza çıkabilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, mevcut çalışmadaki başkasının hakkını koruma konusunda ortaya çıkan gözlemlerin daha önceki prososyal davranış türlerinden farklılaştığını düşündürmektedir. Haksızlık ya da zorbalık durumunda başkasını savunma eyleminin, çocukların genellikle okul dönemine doğru çeşitli zorbalık davranışlarında bulunduğundan dolayı ilk çocukluk döneminde bu tür davranışlar göz ardı edilmiş olabilir. Ancak yapılan gözlemler sonrasında, bu tür davranışların erken dönemdeki gelişimine dair daha fazla ampirik çalışma yapılmasına ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Mevcut çalışmada problemi önceden engelleme girişimi olarak bahsedilen kavram, alan yazın incelendiğinde, Jaeggi, Burkart ve Van Schaik (2010) tarafından proaktif olarak isimlendirilmiştir. Bu araştırmacılar proaktif prososyal davranışların herhangi bir uyaran olmadığı durumda ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Ancak bu tür davranışların incelendiği çalışmaların alan yazında yok denecek kadar az olduğu göze çarpmaktadır. Çocuklarla yapılan sayılı çalışmalardan birinde Warneken (2013), 21-31 ay arasındaki çocuklarda proaktif yardım davranışlarının görüldüğünü ve yaşla birlikte arttığını bulmuştur. Aslında proaktif prososyal davranışların sadece yardım davranışında değil, paylaşma ve bilgilendirme gibi diğer prososyal davranış türlerinde de ortaya çıkması muhtemeldir. Bununla birlikte, proaktif prososyal davranış konusunda çalışmaların yetersiz oluşu, bu tür davranışların gelişimine dair yorumlarda bulunmayı zorlaştırmaktadır. Ayrıca proaktif bir davranış olması nedeniyle sorun yaşayacak kişinin ne türden bir prososyal davranışa ihtiyaç duyacağı meselesi de açık olmadığından bu davranışları belirli bir kategoriye yerleştirmek zor görünmektedir. Bu durumlar göz önünde alındığında, her ne kadar prososyal davranışların incelendiği paradigmalarda ipucu ve uyaranların dışarıda tutularak çalışılması zor bir durum olsa da, ileride yapılacak araştırmalarda hem proaktif prososyal davranışların gelişimsel seyrini anlamak, hem de farklı türden prososyal davranışlarda proaktif eylemlerin olup olmadığını görmek faydalı olacaktır.

Gözlemler sonucunda ortaya çıkan prososyal davranışlardan bir diğerinin başarısızlık durumunda başkasını motive etme veya destek olma davranışları olduğu görülmüştür. Ayrıca bu davranışların kısmen rahatlatma davranışı ile örtüştüğü de akla gelebilir. Ancak gözlemlerden ortaya çıkan sonuçlar çocukların başarısızlık yaşayan birine sadece duygusal destek vermelerini değil, aynı zamanda ihtiyacı olanın hedefine ulaşmasına yönelik girişimlerini de yansıtmaktadır. Herhangi bir durumda görevini yerine getirememiş bir çocuğun duygusal yönden sıkıntı yaşadığı için ona destek olmanın yanı sıra, yetersizlik hissi yaşayan bu kimseye görevi yerine getirebileceğine dair telkinde bulunma ve tezahürat etme gibi motive edici eylemlerin bu davranışı bilinen prososyal davranış türlerinden daha farklı bir konuma taşıdığı düşünülmektedir. Arkadaşlık alan yazınında, arkadaş özellikleri üzerinden destekleme ve motive etme gibi konuların incelendiği görülmektedir (örn., Roffey, 2011; Sebanc, 2003). Yine de, çocukların kendilerini güvenli ve yeterli bulma ihtiyacını daha fazla hissetmiş oldukları okul öncesi dönemde, özellikle akranları tarafından verilen sosyal, duygusal ve bilişsel desteğin

önemli olduğu göz önüne alınırsa, araştırmalarda destekleme ve motive etme gibi davranışların küçük çocuklarda incelenmesi daha da önem kazanacaktır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, sözü edilen bu davranışlarla farklı alan yazınlarında karşılaşılabilmektedir. Mevcut çalışmada okul ortamında müdahalesiz gözlem yapılmasının, belirli kategorilere konumlandırması zor olan davranışların hangi bağlamlarda ne şekilde ortaya çıktıklarının görülmesini kolaylaştırdığı düşünülmektedir. Bu değişkenlere farklı açılardan bakmaya işaret eden gözlemler alan yazına katkı sağlamaktadır. Ancak bu davranışların incelendiği yaş dönemi ve bağlamlar düşünüldüğünde boylamsal desende araştırmaların yürütülmesi davranışların gelişimsel seyri açısından daha iyi fikirler verebilir. Ayrıca bu tür davranışların kavramsallaştırılması, hangi durumlarda ortaya çıktığının ve bireysel, sosyal, bilişsel ve ahlaki becerilerin etkisinin nasıl olduğunun araştırılmasına da ihtiyaç olduğu görülmektedir. İlerideki araştırmalarda burada verilen davranış örnekleri üzerinden görevlerin tasarlanması araştırmacılar için yararlı olabilir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Her ne kadar müdahale edilmeksizin davranışların kendiliğinden ortaya çıkışı inceleniyorsa da, ad lib yönteminin sistematik olmayan bir doğal gözlem yöntemi oluşu çalışmanın önemli bir sınırlılığıdır. Yine de bu şekilde yapılan bir müdahalesiz gözlem sayesinde davranışların doğasının bozulmadığı düşünülebilir. Gözlem yönteminden kaynaklanan bir diğer sınırlılık ise toplanan verilerin nicel analizlere uygulanabilirliğinin olmamasıdır. Ayrıca hem sistematik bir gözlem olmaması hem de tek bir okuldan veri toplanması nedeniyle mevcut çalışmada farklı yaş gruplarında görülen prososyal davranışları ilgili yaş grubu çocuklarının hepsinde görülebileceği anlamını çıkarmak uygun olmayacaktır. Yine aynı nedenlerden dolayı, bazı yaş gruplarında ortaya çıkmayan ya da nadir görülen prososyal davranış türleri için de çocukların prososyal davranışı göstermedikleri şeklinde yorumlamak doğru olmayabilir. Bu nedenle ileride yapılacak çalışmalarda farklı sosyoekonomik düzeyde katılımcılarla farklı doğal gözlem yöntemleri kullanılarak prososyal davranışların incelenmesi elverişli olabilir. Çalışmanın genellenebilirliğini etkileyen bir diğer faktör, prososyal davranışların sadece okul ortamında gözlemlenmiş olmasıdır. Prososyal davranışların sadece okul ortamları ile sınırlı kalmayıp farklı yerlerde de rahatlıkla görülebileceği düşünüldüğünde yeni çalışmaların daha farklı çevre ve ortamlarda gerçekleştirilmesi gerektiği önerilebilir. Çalışmanın bir diğer sınırlılığı ise gözlem yapılan etkinlik türlerinin sürelerinin denk olmamasıdır. Yaş gruplarının bilişsel ve fiziksel gelişimleri göz önünde tutulduğunda, bu duruma araştırmacının müdahale edebilmesi-

nin mümkün olmadığı görülmektedir. Yine de ileride yapılan çalışmalarda bu konuya dikkat edilmesi sonuçların yorumlanmasını kolaylaştırabilir.

Prososyal davranışlar konusunda değinilmesi gereken son bir husus, son yıllarda sıkça araştırılmasına karşın bu çalışmaların genellikle batı toplumlarında yürütülmekte olduğudur. Alan yazın incelendiğinde Türkiye’de okul öncesi dönemdeki çocuklarla yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Bkz. Özcan, 2016). Türkiye’nin de içinde bulunduğu varsayılan toplulukçu kültürlerde yetişen çocuklardan elde edilen sonuçlar, bu anlamda alan yazına katkıda bulunacaktır. Bu çalışmadan elde edilen bulgular yardım, paylaşma, rahatlatma gibi prososyal davranış türlerinin görülme yaşının farklı bir ülkede de benzer olduğunu ortaya çıkarması bakımından önemlidir.

Özetle, bu çalışma okul öncesi dönemdeki belirli bir yaşa odaklanmak yerine bütün yaş gruplarını kapsayacak şekilde yardım, paylaşma, işbirliği, bilgilendirme, rahatlatma ve itaatkar prososyal davranışlarını doğal gözlem yoluyla inceleyerek hem görevlerin geçerliliğine ilişkin bulgular vermesi hem de araştırmacılara farklı çalışma konuları sunması bakımından önem taşımaktadır. Bununla birlikte, prososyal davranışların görülmesinde etkili olabilecek faktörlere dair verilen bulgularla, gelecekte yapılacak çalışmalar için birçok öneride bulunmaktadır. Çalışmanın sonuçları okul öncesi dönemdeki çocukların prososyal davranışlarında sosyalleşme süreçlerinin, kişilik özelliklerinin ve bilişsel becerilerin katkısına işaret ederek, prososyal davranışların çok boyutlu olarak incelenmesi gerektiğini göstermektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Altmann, J. (1974). Observational study of behavior: Sampling methods. *Behaviour*, 49(3-4), 227-266.
- Arı, M. ve Yaban, H. (2016). Okul öncesi dönemdeki çocukların sosyal davranışları: Mizaç ve duyu düzenlemenin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(1), 125-141.
- Astington, J. W. ve Jenkins, J. M. (1995). Theory of mind development and social understanding. *Cognition & Emotion*, 9(2-3), 151-165.

- Aydın, M. S. ve Acun, E. (2018). Küçük çocuklar başkalarının ihtiyacını gözeterek yardım ederler. *Nesne*, 6(12), 51-67.
- Aydın, M. S. ve Karakelle, S. (2016). 3-4 yaş çocuklarında zihin kuramı ve kendini düzenleme becerisinin yardım davranışları üzerindeki etkisi. *Nesne*, 4(8), 205-226.
- Bar-Tal, D., Raviv, A. ve Goldberg, M. (1982). Helping behavior among preschool children: An observational study. *Child Development*, 16, 516-524.
- Benenson, J. F., Markovits, H., Roy, R. ve Denko, P. (2003). Behavioural rules underlying learning to share: Effects of development and context. *International Journal of Behavioral Development*, 27, 116-121.
- Birch, L. L. ve Billman, J. (1986). Preschool children's food sharing with friends and acquaintances. *Child Development*, 57(2), 387-395.
- Brownell, C. A., Iesue, S. S., Nichols, S. R. ve Svetlova, M. (2013). Mine or yours? Development of sharing in toddlers in relation to ownership understanding. *Child Development*, 84(3), 906-920.
- Brownell, C. A., Svetlova, M., Anderson, R., Nichols, S. R. ve Drummond, J. (2013). Socialization of early prosocial behavior: Parents' talk about emotions is associated with sharing and helping in toddlers. *Infancy*, 18(1), 91-119.
- Brownell, C. A., Svetlova, M. ve Nichols, S. (2009). To share or not to share: When do toddlers respond to another's needs? *Infancy*, 14(1), 117-130.
- Carlo, G. ve Randall, B. A. (2001). Are all prosocial behaviors equal? A socioecological developmental conception of prosocial behavior. F. Columbus (Ed.), *Advances in psychology research, Volume II* içinde (pp. 151-170). New York: Nova Science.
- Carlo, G., Samper, P., Malonda, E., Tur-Porcar, A. M. ve Davis, A. (2018). The effects of perceptions of parents' use of social and material rewards on prosocial behaviors in Spanish and US youth. *The Journal of Early Adolescence*, 38(3), 365-287.
- Carpenter, M., Akhtar, N. ve Tomasello, M. (1998). Fourteen-through 18-month-old infants differentially imitate intentional and accidental actions. *Infant Behavior and Development*, 21(2), 315-330.
- Davidov, M., Vaish, A., Knafo-Noam, A. ve Hastings, P. D. (2016). The motivational foundations of prosocial behavior from a developmental perspective—evolutionary roots and key psychological mechanisms: Introduction to the special section. *Child Development*, 87(6), 1655-1667.
- Do, K. T., McCormick, E. M. ve Telzer, E. H. (2019). The neural development of prosocial behavior from childhood to adolescence. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 14(2), 129-139.
- Dunfield, K., Kuhlmeier, V. A., O'Connell, L. ve Kelley, E. (2011). Examining the diversity of prosocial behavior: Helping, sharing, and comforting in infancy. *Infancy*, 16(3), 227-247.
- Eisenberg, N., Fabes, R. A. ve Spinrad, T. L. (2006). Prosocial development. N. Eisenberg, W. Damon, & R. M. Lerner (Ed.), *Handbook of child psychology. Vol. 3: Social, emotional, and personality development* içinde (6. ed., s. 646-718). Hoboken, NJ: Wiley.
- Eisenberg, N., Guthrie, I. K., Murphy, B. C., Shepard, S. A., Cumberland, A. ve Carlo, G. (1999). Consistency and development of prosocial dispositions: A longitudinal study. *Child Development*, 70(6), 1360-1372.
- Grice, P. (1975). Logic and conversation. P. Cole & J. Morgan (Ed.), *Syntax and semantics. Vol. 3: Speech acts* içinde (s. 43 - 58). New York: Academic Press.
- Hammond, S. I., Al-Jbouri, E., Edwards, V. ve Feltham, L. E. (2017). Infant helping in the first year of life: Parents' recollection of infants' earliest prosocial behaviors. *Infant Behavior and Development*, 47(2017), 54-57.
- Hepach, R., Haberl, K., Lambert, S. ve Tomasello, M. (2017). Toddlers help anonymously. *Infancy*, 22(1), 130-145.

- Jaeggi, A. V., Burkart, J. M. ve Van Schaik, C. P. (2010). On the psychology of cooperation in humans and other primates: Combining the natural history and experimental evidence of prosociality. *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 365(1553), 2723–2735.
- Köster, M., Cavalcante, L., Carvalho, R. V. C., Resende, B. D. ve Kärtner, J. (2016). Cultural influences on toddlers' prosocial behavior: How maternal task assignment relates to helping others. *Child Development*, 87(6), 1727-1738.
- Liddle, M. J. E., Bradley, B. S. ve Mcgrath, A. (2015). Baby empathy: Infant distress and peer prosocial responses. *Infant Mental Health Journal*, 36(4), 446–458.
- Liszkowski, U., Carpenter, M., Striano, T. ve Tomasello, M. (2006). 12-and 18-month-olds point to provide information for others. *Journal of Cognition and Development*, 7(2), 173-187.
- Marcus, R. F., Telleen, S. ve Roke, E. J. (1979). Relation between cooperation and empathy in young children. *Developmental Psychology*, 15(3), 346.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *An expanded sourcebook qualitative data analysis*. Thousand Oaks, California: Sage Publications
- Moore, C. (2009). Fairness in children's resource allocation depends on the recipient. *Psychological Science*, 20(8), 944–948.
- Nelson, L. ve Madsen, M. C. (1969). Cooperation and competition in four-year-olds as a function of reward contingency and subculture. *Developmental Psychology*, 1(4), 340.
- Ng, R., Heyman, G. D. ve Barner, D. (2011). Collaboration promotes proportional reasoning about resource distribution in young children. *Developmental Psychology*, 47(5), 1230.
- Nichols, S. R., Svetlova, M. ve Brownell, C. A. (2015). Toddlers' responses to infants' negative emotions. *Infancy*, 20(1), 70-97.
- Özcan, A. (2016). Türkiye'de okul öncesi dönemde prososyal davranışlar ile ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri ile makalelerin incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 51(3), 489-504.
- Paulus, M. (2014). The early origins of human charity: Developmental changes in preschoolers' sharing with poor and wealthy individuals. *Frontiers in Psychology*, 5, 344.
- Paulus, M. ve Moore, C. (2014). The development of recipient-dependent sharing behavior and sharing expectations in preschool children. *Developmental Psychology*, 50(3), 914-921.
- Pettygrove, D. M., Hammond, S. I., Karahuta, E. L., Waugh, W. E. ve Brownell, C. A. (2013). From cleaning up to helping out: Parental socialization and children's early prosocial behavior. *Infant Behavior and Development*, 36(4), 843-846.
- Ponitz, C. C., McClelland, M. M., Matthews, J. S. ve Morrison, F. J. (2009). A structured observation of behavioral self-regulation and its contribution to kindergarten outcomes. *Developmental Psychology*, 45(3), 605.
- Pozzoli, T. ve Gini, G. (2010). Active defending and passive bystanding behavior in bullying: The role of personal characteristics and perceived peer pressure. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 38(6), 815–827.
- Roffey, S. (2011). Enhancing connectedness in Australian children and young people. *Asian Journal of Counselling*, 18(1), 15-39.
- Sebanc, A. M. (2003). The friendship features of preschool children: Links with prosocial behavior and aggression. *Social Development*, 12(2), 249-268.
- Sunar, D. ve Fidancı, P. E. (2016). Farklı türdeki özgecil davranışların erken gelişimi: Paylaşma, yardım etme ve bağış yapma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 31(78), 26-41.

- Svetlova, M., Nichols, S. R. ve Brownell, C. A. (2010). Toddlers' prosocial behavior: From instrumental to empathic to altruistic helping. *Child Development, 81*(6), 1814-1827.
- Tomasello, M., Carpenter, M. ve Liszkowski, U. (2007). A new look at infant pointing. *Child Development, 78*(3), 705-722.
- Toplak, M. E., West, R. F. ve Stanovich, K. E. (2013). Practitioner review: Do performance-based measures and ratings of executive function assess the same construct? *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 54*(2), 131-143.
- Warneken, F. (2013). Young children proactively remedy unnoticed accidents. *Cognition, 126*(1), 101-108.
- Warneken, F., Chen, F. ve Tomasello, M. (2006). Cooperative activities in young children and chimpanzees. *Child Development, 77*(3), 640-663.
- Warneken, F. ve Tomasello, M. (2006). Altruistic helping in human infants and young chimpanzees. *Science, 311*(5765), 1301-1303.
- Warneken, F. ve Tomasello, M. (2007). Helping and cooperation at 14 months of age. *Infancy, 11*(3), 271-294.
- Warneken, F. ve Tomasello, M. (2009). The roots of human altruism. *British Journal of Psychology, 100*(3), 455-471.
- Warneken, F. ve Tomasello, M. (2013). Parental presence and encouragement do not influence helping in young children. *Infancy, 18*(3), 345-368.
- Wu, Z. ve Su, Y. (2014). How do preschoolers' sharing behaviors relate to their theory of mind understanding? *Journal of Experimental Child Psychology, 120*, 73-86.
- Xu, J., Saether, L. ve Sommerville, J. A. (2016). Experience facilitates the emergence of sharing behavior among 7.5-month-old infants. *Developmental Psychology, 52*(11), 1732.
- Yağmurlu, B., Sanson, A. ve Köymen, S. B. (2005). Effects of parenting and child temperament on the development of prosocial behavior: The mediating role of theory of mind. *Turkish Journal of Psychology, 20*(55), 1-20.

